

AALBORG UNIVERSITY
DENMARK

Aalborg Universitet

Perspektiver på kvalitet i dagtilbud

Resultater fra et kvalitativt studie i seks kommuner

Ringsmose, Charlotte

Publication date:
2020

Document Version
Også kaldet Forlagets PDF

[Link to publication from Aalborg University](#)

Citation for published version (APA):

Ringsmose, C. (2020). *Perspektiver på kvalitet i dagtilbud: Resultater fra et kvalitativt studie i seks kommuner*. Aalborg Universitetsforlag. FULM: Forskningsinformeret udvikling af læringsmiljøer

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- ? Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- ? You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- ? You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us at vbn@aub.aau.dk providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Institut for Kultur og Læring,
Aalborg Universitet

Charlotte Ringsmose

Dagtilbud

Perspektiver på kvalitet i daginstitutioner

- *Resultater fra et kvalitativt studie i seks kommuner*

FULM: Forskningsinformeret udvikling af læringsmiljøer
AALBORG UNIVERSITETSFORLAG

Dagtilbud

Perspektiver på kvalitet i daginstitutioner

- *Resultater fra et kvalitativt studie i seks kommuner*

Charlotte Ringsmose

FULM: Forskningsinformeret udvikling af læringsmiljøer
AALBORG UNIVERSITETSFORLAG

Perspektiver på kvalitet i daginstitutioner - Resultater fra et kvalitativt studie i seks kommuner.
Af Charlotte Ringsmose

© Aalborg Universitetsforlag, 2020

1. OA udgave

Forfatteren:

Professor Charlotte Ringsmose, Aalborg Universitet

Redigering:

Seniorrådgiver Ole Hansen, Aalborg Universitet

Korrektur og opsætning:

Annemette Helligsø, Aalborg Universitet

ISBN: 978-87-7210-315-0

ISSN: 2246-4395

Udgivet af Aalborg Universitetsforlag | www.forlag.aau.dk

FAGFÆLLE
BEDØMT

Indhold

Sammenfatning	5
Indledning	9
Kapitel 1: Daginstitutioner er forskellige	11
Indledning	11
Undersøgelsens teoretiske perspektiv.....	12
Undersøgelsens metode	12
Undersøgelsens resultater	15
Socioøkonomi som vilkår	16
Udfordringer i daginstitutioner med mange børn i udsatte positioner	18
Ledelse er afgørende for den pædagogiske faglighed	19
Differentieret forældreinddragelse	21
Afrunding og perspektiver	23
Referencer.....	25
Kapitel 2: Daginstitutionernes arbejde med at skabe forbedringer	28
Organisatorisk Læring	29
Undersøgelsesmetode – daginstitutionernes arbejde med at skabe forbedringer	31
Ledelse af læreprocesser	32
Når Program for Læringsledelse bliver til en kultur for læring	35
PFL som ledelsesværktøj.....	38
Afrunding – daginstitutionernes arbejde med at skabe forbedringer	39
Referencer.....	40
Kapitel 3: Observationer af kvalitet i daginstitutioner	42
KIDS modellens opbygning	44
Denne undersøgelses metode	46
Observationer af de pædagogiske miljøer	49
Læringsmiljøets fysiske omgivelser.....	50
Relationer har grundlæggende betydning.....	54
Lege og aktiviteter	59
Observation af kvalitet.....	61
Referencer.....	62

Sammenfatning

På baggrund af de kvantitative kortlægninger i Program for Læringsledelse - Dagtilbud (PFL-Dagtilbud) er det muligt at identificere daginstitutioner, der placerer sig forskelligt, og som dermed repræsenterer variationer i kvaliteter, familier og børn møder i daginstitutionerne. Hensigten med indeværende studie er at opnå indsigter i, hvad der ligger bag, når daginstitutioner repræsenterer forskellig kvalitet og dermed indblik i praksisser og forhold, der fører til, at daginstitutionerne placerer sig forskelligt i de kvantitative data (se mere på Læringsledelse.dk, Qvortrup 2019; Hansen, Nordahl, Øyen Nordahl, Hansen, 2016). Hensigten er at opnå indsigter, der gør det muligt at kvalificere indsatser med henblik på at løfte kvalitet og mindske spredning i kvaliteter i daginstitutioner. Forskningstypen er den forstående, og der gøres brug af kvalitative data, der således rummer fortolkningselementer. Den forstående forskningstype er karakteristisk for sociale og humanistiske videnskaber, og der lægges vægt på udvikling af nye forståelsesrammer og nye fortolkninger. Forskningstypen vil formidle mening og forståelse og bidrage til, at der skabes nye forståelsesmæssige sammenhænge og indsigter. Resultaterne af fortolkningerne kan ikke verificeres, men gøres til genstand for argumentation og diskussion.

Daginstitutionernes praksis er undersøgt gennem interviews og observationer og uden forudgående kendskab til scoringer i den kvantitative undersøgelse.

Formålet med undersøgelsen er, at få

- mere dybdegående viden om daginstitutionernes arbejde med at skabe trivsel, læring og udvikling for børnene
- indblik i praksisser og forhold, der fører til de forskellige resultater i de kvantitative data, og som dermed stiller daginstitutionerne forskelligt
- viden der kan anvendes i udviklingsøjemed lokalt i kommunerne, der er med i Program for Læringsledelse
- viden om eventuelle mønstre og sammenhænge på tværs

Undersøgelsen er gennemført med henblik på at udvikle anbefalinger, redskaber og tilgange, som kommunerne kan anvende i deres arbejde med at mindske spredningen i kvalitet og at arbejde på at udvikle høj kvalitet i alle børns læringsmiljøer.

Rapporten er udarbejdet i tre dele:

1. delundersøgelse undersøger de forhold, der ligger til grund for at daginstitutioner udvikler forskellig kvalitet

2. delundersøgelse undersøger betydningen af indsatser, der sigter mod at fremme kvaliteten af læringsmiljøerne i PFL-Dagtilbud
3. delundersøgelse undersøger, hvordan forskelle i kvaliteter kommer til udtryk i læringsmiljøerne

Første delundersøgelse viser, at daginstitutioner, der ligger lavt i scoringerne har mange børn i udsatte positioner og omvendt har daginstitutioner, der ligger højt i scoringerne mange børn fra ressourcestærk familiebaggrund. Daginstitutionernes kvaliteter varierer i relation til børnenes socioøkonomiske baggrunde. Det stiller særlige udfordringer til det pædagogiske arbejde, at der er mange børn i udsatte positioner i institutionerne. Ifølge pædagogerne kan det være vanskeligt at få hverdagen til at fungere og at få gennemført det, man sætter sig for, ligesom det kan være vanskeligt at imødekomme de forskellige børns behov.

Undersøgelsen peger også på lederens involvering og ledelse af den pædagogiske faglighed som betydningsfuld for variationer i kvalitet. Der er sammenhæng mellem læringsmiljøets kvalitet og hvordan lederne involverer sig og udvikler fagligheden sammen med de pædagogiske medarbejdere. I daginstitutioner, der udvikler høj kvalitet, er lederen tæt på den pædagogiske faglighed, involverer sig i faglige målsætninger, rammesætter, følger op og giver feedback. Omvendt, så indtager lederne i de daginstitutioner, der scorer lavt, en mere distanceret tilgang til den faglige ledelse, og det faglige pædagogiske arbejde er i højere grad overladt til pædagogerne. Nogle af lederne giver udtryk for, at der kan være udviklet kulturer i institutionerne, som det kan være vanskeligt at påvirke.

Undersøgelsen viser også, at daginstitutionerne har forskellige tilgange til forældresamarbejdet. Nogle daginstitutioner har høj grad af forældreinvolvering og understøtter forældrenes samspil med deres børn aktivt og differentieret i relation til forældrenes forskellige baggrunde. Forældrenes forskellige forudsætninger for at forstå værdier og fremgangsmåder omsættes til handlinger, der styrker børnenes trivsel og udvikling og formes i samspil mellem familier og daginstitutioner. Andre daginstitutioner lægger i mindre grad vægt på at inddrage forældrene.

Anden delundersøgelse anlægger et perspektiv på organisatorisk læring og undersøger betydningen af de indsatser, der udgår fra PFL – Dagtilbud, der sigter mod at fremme kvaliteten af læringsmiljøerne. Hensigten er at få indsigt i, hvad det betyder, når der arbejdes med at udvikle og forbedre praksis med fokus på at udvikle kvalitet i læringsmiljøerne, samt hvad der ligger bag, når nogle daginstitutioner løbende udvikler sig og forbedrer kvaliteten og andre ikke.

Også i denne delundersøgelse kommer betydning af ledelse til udtryk i relation til om daginstitutionen udvikler og forbedrer kvalitet. Lederens tilgang til forbedringsarbejdet har betydning for, hvordan medarbejderne griber opgaven. Lederne former samarbejdet og udviklingen, og der kan ses sammenhæng mellem leddene i læringskæden og mellem de forskellige aktører i det systemomfattende perspektiv. De initiativer, der kommer fra politisk hold bliver tolket og omsat af lederne. Lederne omsætter de politiske og forvaltningsmæssige initiativer forskelligt fra den mest integrerende fortolkning til den mindst integrerende. Ledernes såvel som forvaltningens rammesætning af forbedringsarbejdet sætter eksempel for,

hvordan medarbejderne griber opgaven og integrerer arbejdsmåderne i hverdagen. Alle led i læringskæden har betydning. Det handler om ledelse på alle niveauer fra forvaltning over lokal ledelse over medarbejdere til børnene, altså hvordan hvert led i læringskæden forvalter sin ledelsesopgave.

Sammenhæng i hele den organisatoriske læringskæde kommer til udtryk, når både forvaltning, ledelse og medarbejderes fremgangsmåder er blevet kollektive. Det kollektive fokus medvirker til, at kvaliteterne med større sandsynlighed udvikles. Der udvikler sig kulturer for læring i de fleste af de daginstitutioner, der placerer sig højt i kortlægningerne. Her er der opbakning, der kan spores fra forvaltning, og blandt ledere og medarbejdere, der har lagt et stort arbejde i at omsætte elementerne i Program for Læringsledelse – Dagtilbud gennem etablering af en kollektiv kultur baseret på fælles mål, fælles rammesætning og feedback, der gør organisationen i stand til kontinuerligt at udvikle sig og inddrage ny viden.

I andre daginstitutioner er der forhold i læringskæden, der udfordrer og gør det vanskeligere at skabe den høje kvalitet. Eksempelvis ved lederudskiftning, eller hvis ledelsen overlader det faglige organisatoriske og faglige arbejde til medarbejderne. Generelle implementeringsstrategier virker for nogle daginstitutioner, hvor andre har yderligere behov for støtte.

Den tredje delundersøgelse er gennemført som observationer med KIDS redskabet og undersøger, hvordan forskelle i kvaliteter kommer til udtryk i læringsmiljøerne.

Overordnet ligger daginstitutionerne der scorer lavt i Program for Læringsledelse også lavere i observationerne i KIDS vurderingerne. Det er forventeligt, da begge materialer trækker på forskning om kendetegn for kvalitet i daginstitutioner. Kvaliteten ligger lavere i scoringerne i daginstitutioner, der har mange børn i udsatte positioner, og som også ligger lavt i scoringerne i data fra kortlægningerne i PFL-Dagtilbud. Resultaterne viser, at der overordnet set er lavere kvalitet i daginstitutionerne med mange børn i udsatte positioner. Ingen af KIDS vurderingerne i de seks lavt scorende daginstitutioner viser så høj kvalitet, at det for alvor vil føre til forbedrede udviklingsmuligheder for børnene.

Selvom dette giver anledning til at sætte spørgsmålstegn ved, om kvaliteten i daginstitutionerne er høj nok i udsatte boligområder, så er resultaterne udtryk for en del variation mellem daginstitutionerne. Variationer mellem institutionerne kan ikke forklares med, at der er mange børn i udsatte positioner. Kvalitetsforhold er dynamiske og påvirkelige, og kan anskues i lyset af, hvordan fagligheden kommer i anvendelse i institutioner, også når der er mange udsatte børn.

Daginstitutioner, der ligger lavt i PFL data ligger overvejende lavere på indretning af lege- og læringsmiljøer for børnene.

Det tyder på, at forskelle på institutioner med mange og få børn i udsatte positioner ikke skyldes børnegruppen, men at der er forskelle på, hvordan fagligheden tages i anvendelse i forskellige daginstitutioner, og hvor meget pædagogerne arbejder med at indrette gode lege- og læringsmiljøer for børnene. Variationerne

kan være udtryk for, at der er forskellige kulturer blandt medarbejderne for kvalitetshandlinger. Forskelle i score kan også skyldes forskellige opfattelser af, hvad der udgør kvalitet i daginstitutioner, at fokus er på andre forhold eller det kan også hænge sammen med udvikling af handlinger, hvor man ikke reflekterer fagligheden ind i forskning og teori. Der kan udvikles kulturer for handlinger, der påvirker kvalitet.

Indledning

I Program for Læringsledelse – Dagtilbud (PFL-Dagtilbud) samarbejder Institut for Kultur og Læring, Aalborg Universitet med seks kommuner i et forsknings- og praksispartnerskab med det formål at skabe trivsels- og læringslighed for alle børn i kommunernes daginstitutioner. PFL-Dagtilbud har fokus på at udvikle kvaliteten i læringsmiljøerne og at mindske spredning mellem institutionerne, så alle børn møder høj kvalitet. Denne rapport formidler resultaterne af et kvalitativt studie, der har som formål at skabe indsigter i forhold, der stiller daginstitutioner forskelligt, og hvad der fremmer og hindrer udvikling af kvaliteter. Studiet tager udgangspunkt i viden om, at daginstitutionernes kvaliteter har selvstændig betydning for børns muligheder for at udvikle sig, trives og lære (Sylva et al. 2004). For danske børn er kvaliteterne i deres dag i daginstitutionerne dermed afgørende.

Der er tidligere gennemført et kvalitativt studie¹ med det formål at fremskaffe mere dybdegående viden om daginstitutionernes arbejde med og fokus på børns trivsel, læring og udvikling i to børnehaver. Begge studier har udspring i et lærings-teoretisk perspektiv, der ser børns udvikling i sammenhæng med de betingelser, der er stede for udvikling i børnenes omgivelser. Hensigten med dette kvalitative studie er at få indblik i processer og strukturer i daginstitutionerne, der fører til, at der udvikles og fastholdes en relativt høj eller lav kvalitet, og hvad der medvirker til at udvikle de kvaliteter, der er målene i PFL-Dagtilbud. Denne undersøgelse vil også belyse, hvordan PFL-Dagtilbud møder praksis og betydninger for udvikling af kvaliteter i praksis.

De kvalitative studiers formål er at give indsigter, der fremadrettet kan danne grundlag for pædagogiske initiativer i form af pædagogiske udviklingsaktiviteter og ledelses- og kompetenceudviklingsaktiviteter på kommune-, institutions- og teamniveau. I nærværende studie er datagrundlaget blevet udvidet til to daginstitutioner i seks kommuner, i alt 12 daginstitutioner har medvirket i undersøgelsen. Rapporten er blevet til på baggrund af observationer og interviews med ledere og pædagogisk personale i de 12 daginstitutioner. Undersøgelsen er gennemført i samarbejde mellem de seks kommuners konsulenter samt forskere fra Aalborg Universitet, Institut for Kultur og Læring.

Rapporten er udarbejdet i tre dele, der kan læses hver for sig.

Første delundersøgelse undersøger de forhold, der ligger til grund for at daginstitutioner udvikler forskellig kvalitet

1 I 2016 gennemførte May Britt Drugli fra NTNU og Ole Henrik Hansen, Aarhus Universitet et kvalitativt studie af læringsmiljøet i to børnehaver i Brønderslev Kommunes dagtilbud

Anden delundersøgelse undersøger betydningen af indsatser, der sigter mod at fremme kvaliteten af læringsmiljøerne i PFL-Dagtilbud

Tredje delundersøgelse undersøger, hvordan forskelle i kvaliteter kommer til udtryk i læringsmiljøerne

Stor tak til de kommunale forvaltninger for samarbejdet og særligt til konsulenterne, der har været medforskere i undersøgelsen, for præcision og konstruktive og udviklende kommentarer. Tak til ledere, pædagoger og børn, der har stillet sig til rådighed for undersøgelsen.

Charlotte Ringsmose,
Institut for Kultur og Læring
Aalborg Universitet
cvr@hum.aau.dk

Kapitel 1:

Daginstitutioner er forskellige

Indledning

Bag den seneste dagtilbudslov er et ønske om at udvikle høj kvalitetsdagtilbud, der skaber gode udviklings- og trivselsmuligheder for alle børn i daginstitutionerne. Baggrunden er forskning, der viser, at dagtilbud af høj kvalitet fremmer børns trivsel og udvikling, og kan mindske behov for særlige indsatser og medvirke til, at børn i udsatte positioner får mere lige chancer (Sylva et al. 2004, Heckmann, 2006, Formandskabet til Rådet for Børns Læring, 2017).

Denne delundersøgelse formidler resultaterne af et kvalitativt studie, der har haft som formål at skabe indsigter i forhold, der stiller daginstitutioner forskelligt, og hvad der fremmer og hindrer udvikling af de ønskede kvaliteter i daginstitutionerne. Vi har kendskab til mange af de forhold i børns opvækstvilkår i familie og daginstitutioner, der stiller børn forskelligt, men der er behov for mere viden om og indsigt i, hvordan den konkrete hverdag for børn i danske daginstitutioner henholdsvis udvider og begrænser børns muligheder for at udvikle sig. Nærværende undersøgelse tager udgangspunkt i viden om, at dagtilbuddenes kvaliteter har selvstændig betydning for børns muligheder for at udvikle sig, trives og lære (ibid).

Daginstitutionerne i undersøgelsen er udvalgt på baggrund af en kvantitativ udvælgelse, der bygger på kendte kvalitetstræk, men hvor daginstitutionerne placerer sig forskelligt i scoringerne. Udvælgelsen skal gøre det muligt at forstå, hvad der ligger bag de kvantitative scorer. Det vil sige, at undersøgelsen henter viden fra to daginstitutioner, der placerer sig forskelligt i kvalitetsundersøgelser i seks forskellige kommuner - i alt 12 daginstitutioner. Hensigten med at gå på tværs af kommuner er at undersøge, om der er fælles træk og mønstre på tværs af daginstitutioner, der stiller daginstitutionerne forskelligt.

Formålet med undersøgelsen er, at få

- mere dybdegående viden om daginstitutionernes arbejde med at skabe trivsel, læring og udvikling for børnene
- indblik i praksisser og forhold, der fører til de forskellige resultater i de kvantitative data, og som dermed stiller daginstitutionerne forskelligt
- viden der kan anvendes i udviklingsøjemed lokalt i kommunerne, der er med i Program for Læringsledelse,
- viden om eventuelle mønstre og sammenhænge på tværs

Daginstitutionerne repræsenterer variationer, børn møder i dagligdagen, og som kontekstualiserer de kvaliteter, der har betydning for børnenes muligheder for at

udvikle sig, trives og lære. Undersøgelsen er gennemført med henblik på at udvikle anbefalinger, redskaber og tilgange som kommunerne kan anvende i deres arbejde med at mindske spredningen i kvalitet og at arbejde på at udvikle høj kvalitet i alle børns læringsmiljøer i daginstitutionerne.

Undersøgelsens teoretiske perspektiv

Undersøgelsen bygger på et teoretisk og empirisk perspektiv, der ser barnets udvikling i relation til de sociale sammenhænge, som barnet indgår i. Både barnet selv og dets kompetencer udvikles i samspillet med omgivelserne, hvilket betyder, at børn, der vokser op i stimulerende miljøer, udvikler sig og lærer bedre (Shonkoff & Phillips, 2000). Læring er så at sige et resultat af interaktion mellem barnets psyke, modning og samspillet med omgivelserne (ibid.). En stor del af intelligensen og de højere psykiske funktioner er påvirkelige og bliver udviklet gennem kontakt til omgivelserne (Vygotsky, 1978). Undersøgelsen bygger på tidligere studier, der peger på, at der er meget store variationer i kvalitet mellem daginstitutioner, og børns vilkår for at trives, lære og udvikle sig varierer mellem dagtilbud (Ringsmose, Svinth, 2019; Hansen, Nordahl, Øyen Nordahl, Hansen, 2016). På baggrund af disse studier er der behov for at rette fokus på, hvordan der kan udvikles mere ensartet kvalitet på tværs af daginstitutioner.

Således kan udfordringer hos barnet ofte spores tilbage til udfordringer i konteksten, ligesom styrker og ressourcer i omgivelserne kommer til udtryk i barnet. Det betyder et syn på barnets udvikling, der tager udgangspunkt i omgivelserne, og at børns udvikling er knyttet til kvaliteter i de omgivelser, de vokser op i.

I denne sammenhæng knyttes kvalitet således til de forhold, der er til stede i omgivelserne. Kvalitet i dagtilbud er ikke en statisk størrelse, men formes i kontinuerlige samspil mellem professionelle (forvaltning, ledelse, pædagoger), børne- og familiegruppen, hvor de professionelle har et ansvar for at arbejde med at udvikle og styrke de kvalitetsforhold, der skaber gode trivsels- og udviklingsmuligheder for børnene. Der arbejdes ud fra et perspektiv på organisatorisk læring (Irgens, 2016), og på, at ledelse på alle niveauer har betydning for at udvikle dagtilbudskvaliteter (Hansen, 2018).

Undersøgelsens metode

De 12 daginstitutioner, der er udvalgt til undersøgelsen, er udvalgt ved anden kortlægningsundersøgelse i den kvantitative kortlægningsundersøgelse i Program for Læringsledelse – Dagtilbud (Læringsledelse.dk). I programmets fireårige forløb gennemføres i alt tre kortlægninger.

De kvantitative kortlægninger i Program for Læringsledelse – Dagtilbud er udviklet, så der på baggrund af data fra spørgeskemaer identificeres kvalitetskendetegn for dagtilbuddene. Som det fremgår af følgende oversigt, så er datagrundlaget indsamlet på tværs af flere informanttyper og med høje svarprocenter.

informanter	Inviterede	Besvarede	svarprocent
Børn 4 – 6 årige	5762	4906	85,1 %
Kontaktpædagog	5747	5072	88,3 %
Forældre	10936	7788	71,2 %
Personale	2456	2232	90,9 %
Ledelse	287	280	97,6 %

Tabel 1. Spørgeskemaernes informanttyper samt svarprocent fra anden kortlægning

I denne forbindelse er kortlægningerne alene anvendt til at udvælge daginstitutioner, der placerer sig med forskellig kvalitet i den kvantitative undersøgelse. Daginstitutionerne i nærværende studie er valgt blandt de daginstitutioner, der lå henholdsvis højest og lavest i resultaterne af spørgeskemaundersøgelserne ved anden kortlægningsrunde.

Da daginstitutionerne kortlægges på en række områder og af forskellige informanttyper, var det nødvendigt at træffe beslutning om et nøjere udvælgelsesgrundlag. For denne undersøgelse har vi valgt daginstitutionernes læringsmiljø i relation til sproglig udvikling besvaret gennem kontaktpædagogdata som udtryk for kvalitet. Når sprog er udvalgt, så skyldes det, at børns sproglige udvikling samler flere centrale udviklingsområder, der peger i retning af kvaliteter i barnets lærings- og udviklingsmuligheder i relation til omgivelserne og dermed barnets læringsmiljø. Korrelationsanalyser viser, at der er meget stærk sammenhæng mellem sociale og sproglige færdigheder (Sunnevåg, Nordahl og Øyen Nordahl, 2018. side 70, tabel 5.9).

Tab. 5.9 (side 70) Korrelationsanalyse mellem sociale, sproglige og motoriske færdigheder:

	Sproglige færdigheder	Sociale færdigheder	Motorik og fysisk
Sproglige færdigheder	-		
Sociale færdigheder	,599**	-	
Motorik og fysisk	,466**	,423**	-

** .p<0.01 (2tailed).

Tabellen viser, at der er sammenhæng mellem børnenes færdigheder inden for sproglige, sociale og motoriske områder, og at sammenhængene er signifikante og positivt stærke særligt mellem sociale og sproglige færdigheder. Sprog og social udvikling hænger sammen, og begge dele er nødvendige for social deltagelse både i relation til andre børn og til voksne. Børn, der er med i forskellige aktiviteter sammen med andre børn vil nødvendigvis blive udfordret både motorisk, sprogligt og socialt, og det bidrager til deres læring og udvikling.

De sproglige, sociale og motoriske færdighedsområder hænger stærkt sammen, og viser den sammenhæng der er, når barnet er i motoriske aktiviteter, så styrker det samtidig sociale og sproglige færdigheder.

Barnets sproglige færdigheder er således udtryk for læringsmiljøets kvalitet i bredere forstand.

De seks højst og lavest placerede institutioner i kommunerne viser store variationer i forskellene mellem de to daginstitutioner (cohens d), der placerer sig højst og lavest og mellem kommunerne. Det tyder på, at der er store forskelle i læringsmiljøerne, børn møder.

	Kommune 1		Kommune 2		Kommune 3	
Højeste score	Børnehus 1	3,43	Børnehus 3	3,57	Børnehus 5	3,61
Laveste score	Børnehus 2	3,00	Børnehus 4	2,61	Børnehus 6	2,07
Cohens d		0,63		1,69		2,18

Tabel 2

	Kommune 4		Kommune 5		Kommune 6	
Højeste score	Børnehus 7	3,95	Børnehus 9	3,71	Børnehus 11	3,73
Laveste score	Børnehus 8	2,24	Børnehus 10	2,81	Børnehus 12	2,34
Cohens d		4,26		1,94		2,07

Tabel 3

Resultat udtrykt i Cohens d^2 er udtryk for forskellene mellem de to daginstitutioner, der repræsenterer kommunens højst og lavest placerede institutioner, og er dermed et standardiseret udtryk for forskellene mellem de to institutioner beliggende i samme kommune.

Denne undersøgelsesmetode sigter mod at komme bag de kvantitative data i kortlægningerne og undersøge baggrunden for, at daginstitutioner opnår forskellige resultater.

Daginstitutionernes praksis er undersøgt gennem interviews og observationer og uden forudgående kendskab til scoringer i den kvantitative undersøgelse. I hver af de 12 daginstitutioner er gennemført

1. Fokusgruppeinterviews med ledelsen ca. 1 times varighed

2 Cohens d er udtryk for forskellene i standardafvigelse:
 $\frac{\text{Gennemsnit gruppe A} - \text{Gennemsnit gruppe B}}{\text{Gennemsnitlig standardafvigelse (vægtet)}}$

2. Fokusgruppeinterview med fire pædagoger³ på tværs af grupperne ca. 1 ½ times varighed
3. Observationer over en dag à 7 timer

Hver kommune har deltaget med to pædagogiske konsulenter, der har indsamlet data i interviewene og observationerne. Forskningsetisk er det en udfordring at studere daginstitutioner, der på forhånd er identificerede med lav eller høj kvalitet. I denne undersøgelse er dette imødekommet ved at kommunernes konsulenter, der gennemførte interviews og observationer, ikke var informeret om hvilke daginstitutioner, der repræsenterede forskellige placeringer i scoringerne. Det vil sige, at de gik "blinde" ud og kendte ikke til baggrunden for udvælgelsen. Det kan dog ikke udelukkes, at konsulenterne har været opmærksomme på, at det som udgangspunkt var daginstitutioner, der repræsenterede forskellige kvaliteter, fordi de kender institutionerne. Der er ikke noget, der tyder på, at det har påvirket undersøgelsens resultater.

Denne delundersøgelse vedrører interviews med ledere og pædagoger i de 12 institutioner, der er udvalgt til undersøgelsen. Analysen af data i interviewene er gennemført med henblik på at opnå en forståelse af de indholdsmæssige emner, der kommer frem i datamaterialet på tværs af daginstitutionerne. Interviewene er bearbejdet med henblik på at identificere hovedbetydningen af det, der er sagt og formulere temaer, der går på tværs.

Styrken i designet er, at der ikke kun er valgt informanter, der klarer sig godt i kortlægningerne i Program for Læringsledelse - Dagtilbud. På denne måde får man et mere nuanceret billede af daginstitutionerne. Analysemetoden lægger sig op ad den forstående forskningstype (Launsø, 2011). Forskningstypen vil formidle mening og forståelse. Det er hensigten at skabe forståelsesmæssige sammenhænge og indsigt.

Undersøgelsens resultater

Undersøgelsen viser, at forskellige forhold indvirker på det pædagogiske arbejde og har betydning for, om daginstitutionerne placerer sig højt eller lavt i resultater i de kvantitative kortlægninger. I relation til undersøgelsens formål om at få indsigt i daginstitutionernes arbejde med at skabe trivsel, læring og udvikling for børnene, samt indblik i praksisser og forhold, der fører til de forskellige resultater, er følgende temaer identificeret som betydningsfulde i materialet.

Socioøkonomi spiller en afgørende rolle for, om en daginstitution placerer sig højt eller lavt i scoringerne. Samtlige daginstitutioner i undersøgelsen med høj score har overvejende børn fra ressourcerstærke familier. Det omvendte gælder for de daginstitutioner, der opnår en lav score.

3. I en institution deltog kun to pædagoger i interviewet på grund af institutionens størrelse.

Ledelse er vigtig og er medvirkende til, om daginstitutionerne placerer sig højt eller lavt i scoringerne. Ledelsens rammesætning, opfølgning, nærhed til det pædagogiske arbejde, prioritering af ressourcer i hverdagen mv. er afgørende. Faglig og organisatorisk ledelse af det pædagogiske arbejde har betydning.

Forældreinddragelse: Inddragelse af forældre er et kardinalpunkt for at skabe kvalitet i børns opvækst. Undersøgelsen viser, at det er vanskeligt at skabe forældresamarbejde på møder, når der er sproglige og kulturelle barrierer. Undersøgelsen viser også, at daginstitutionerne går til forældresamarbejdet på forskellige måder. Nogle daginstitutioner tænker i handlinger, der binder det hjemlige miljø og daginstitutionen sammen. De arbejder aktivt med at inddrage forældre i arbejdet med udviklingsmålene og tilpasser til forældregruppen. Andre daginstitutioner inddrager i mindre grad. Differentiering af forældresamarbejdet har betydning for udvikling af kvalitet.

Disse punkter vil blive uddybet i relation til at skabe forståelse for, hvor der er behov for indsats, der virker fremmende for børnenes muligheder for at trives, udvikle sig og lære.

Socioøkonomi som vilkår

Ledere og pædagoger er blevet spurgt om, hvad der kendetegner familie- og børnegruppen i deres daginstitution. Tabellen repræsenterer udsagn som informanterne har anvendt, når de fortæller om kendetegn for de børn og familier, der kommer i daginstitutionen.

Kommune	Høj score	Lav score
1.	Mange ressourcestærke familier	Mange tosprogede børn
2.	Overvejende ressourcestærke. Ingen tosprogede fra ikke-vestlig baggrund	Socialt boligbyggeri. 70% tosprogede. Mange etniske nationaliteter
3.	Ressourcestærke	Mange sårbare og udsatte børn
4.	Høj socioøkonomi. Socialt godt stillede familier. Ingen børn med tosproget baggrund	Rigtig mange børn og forældre med særlige behov. Børn fra 20 forskellige nationaliteter
5.	Over middel	Begge yderligheder. Familier, der har det rigtig svært, men også familier, der pendler og passer deres arbejde
6.	Meget ressourcestærke	Ca. 80 pct. Sårbare og udsatte familier. Mange tosprogede børn. Mange fra familier, der er udfordrede.

Tabel 4. Institutioner med høj og lav kvalitetsscore. Ledere og pædagogers beskrivelser af kendetegn for børne- og forældregruppen i deres institution.

Socioøkonomi træder frem som et væsentligt forhold for, om en daginstitution placeres højt eller lavt i kortlægningerne. Samtlige daginstitutioner, der er udvalgt til undersøgelsen, fordi de ligger højt i kortlægningerne, er beliggende i boligområder med familier fra gunstige kår. Omvendt, så er alle de daginstitutioner, der er udvalgt, fordi de ligger lavest i scoringerne, kendetegnet ved mange familier fra lav socioøkonomisk baggrund. Forskning i kvalitet i daginstitutioner peger på betydningen af, at særligt udsatte børns udvikling understøttes gennem kvalitet i daginstitutioner.

Sammenhæng mellem familiens socioøkonomi (uddannelse, etnicitet, indkomst) og barnets udvikling er vist i flere undersøgelser (se eksempelvis Ministeriet for Børn, Unge og Ligestilling, 2016, Rockwoolfonden 2017, EVA, 2010, Jensen, 2009, Ploug, 2005), men der er stadig kun få undersøgelser, der har vist, hvordan daginstitutionernes kvaliteter varierer i relation til børnenes socioøkonomi. Hansen, Nordahl, Øyen Nordahl, Hansen, (2016) har vist, at der er meget store variationer fra daginstitution til daginstitution, og at børns vilkår for trivsel, læring og udvikling varierer fra daginstitution til daginstitution. Undersøgelsen viste, at det især er udfordrende at skabe den høje kvalitet, der skal til for at skabe forbedrede udviklingsmuligheder for børnene, der, hvor der er mange børn fra udsatte familier.

Ringsmose og Svinth (2019) har vist, at høj kvalitet, der, hvor der er mange udsatte børn, ikke er kendetegnende for dagtilbud, der er beliggende i udsatte boligområder, men at der er dagtilbud, der skiller sig ud. Forvaltningerne har et ønske om at udvikle en samlet høj kvalitet, der, hvor der er mest behov og der, hvor udsathed er størst, men at det er udfordrende.

Lindqvist, Allerup og Ringsmose (2012) har vist, at børnenes sproglige udvikling er sammenhængende med familiebaggrunden snarere end kvaliteten af daginstitutionen.

Undersøgelsen her viser samme sammenhæng. Det har den betydning, at daginstitutionerne ikke gør den ønskede forskel for børnenes udvikling, og at der må fokuseres særligt på daginstitutioner med mange børn i udsatte positioner, da kvaliteten her er særligt afgørende, idet daginstitutioners kvaliteter især har betydning for at skabe forbedrede udviklingsmuligheder for børn i udsatte positioner (Whitebread, 2018).

Kvaliteten af den pædagogiske praksis, kan komme til udtryk, når barnets sociale og økonomiske baggrund ikke har negativ betydning for barnets trivsel, læring og udvikling. Det er et påtrængende udviklingsområde for kommunerne at udvikle høj kvalitet i daginstitutioner med mange børn i udsatte positioner. Høj kvalitetsinstitutioner har betydning for alle børn, men særlig betydning for børn i udsatte positioner, idet børnenes muligheder for at udvikle sig ud af læringsvanskeligheder og særlige behov er udfordret i relation til de kvaliteter, børnene får tilbudt i institutionerne.

Udfordringer i daginstitutioner med mange børn i udsatte positioner

Ifølge pædagogerne i de daginstitutioner, hvor der er mange børn i udsatte positioner i undersøgelsen, så er det vanskeligt at få fagligheden sat i spil, når der er mange børn med belastninger samlet.

(citater pædagog lav score) ...for eksempel til at have planlagt et eller andet, hvor du bliver nødt til at gå ind og først få ro på, og det kan tage tid, hvis du møder ind til noget kaos. Så kan det godt være at hele aktiviteten slet ikke bliver til noget, fordi man netop ikke når det, eller fordi der er nogle andre ting, der har taget tid.

For pædagogerne i institutionerne handler det om at få hverdagen til at fungere. Pædagogerne taler om, at mange børn ikke taler dansk, ikke kender den danske kultur, og at det er børn, der har brug for at blive hjulpet ind i lege og aktiviteter. Når der er mange børn med individuelle behov, så bliver det for vanskeligt for pædagogerne at løse opgaven. Når man ser på de vilkår, der stiller daginstitutionerne forskelligt. Eksempelvis daginstitutionen i undersøgelsen med 80 % børn fra sårbare og udsatte familier, mange tosprogede børn og mange fra familier, der er udfordrede, så bliver det tydeligt, at daginstitutionerne er stillet forskelligt. Når der er mange børn med udfordringer, så mangler der en børnegruppe, der kan skabe rammer for, at børn med sproglige og relationelle udfordringer kan blive hjulpet ind i nogle fællesskaber. Det betyder også, at der er mange børn, der er udfordrede, og som har brug for høj kvalitet i kontakten med voksne for at få samme muligheder som andre børn. HPA undersøgelsen (Jensen 2009), viste, at sociale og personlige kompetencer og evner til at knytte venskaber og indgå i leg var sammenhængende med forældrenes uddannelseslængde, ligesom der var sammenhæng til børnenes motivation og evne/vilje til at gennemføre aktiviteter. Undersøgelsen viste også, at børn af forældre med længere uddannelse driller og slås mindre end børn af forældre med kort uddannelse. Der blev også fundet sammenhæng mellem socioøkonomi og rastløshed hos børn (Jensen, 2009). Det er børn med behov for at møde høj kvalitet i daginstitutionernes læringsmiljøer. Det er af stor vigtighed, at omgivelserne får øje på, når læringsmiljøerne er udfordrede, og at man udvikler læringsmiljøerne, så børnene får samme gunstige udviklingsbetingelser som andre børn.

Selvom der er eksempler på, at pædagogerne arbejder proaktivt og sætter handlinger i gang, der har inkluderende og udviklende betydning, så peger de på, at det er udfordrende.

(citater pædagog lav score) Ja, altså i form af at der er for mange. Vi ligger jo i overbelægningen og har rigtigt travlt, og så ville man skyde fagligheden lidt tilbage, og man ville måske gå ind – Fordi der er rigtigt mange ildebrandede der bliver slukket, fordi der er for mange børn, og det bliver ét stort kaos og der er for mange voksne og sådan noget. Så derfor får man ikke arbejdet til bunds.

Der er gode eksempler på, at pædagogerne arbejder på at imødegå de udfordringer, der er. Eksempelvis bliver der peget på det nyttige i at tilrettelægge fælles

aktiviteter, ture, oplevelser, så der kommer et fælles fokus frem for brandslukning. Det påvirker arbejdet med faglig og pædagogisk udvikling, når man lykkes med at skabe fælles reference.

Ledelse er afgørende for den pædagogiske faglighed

Ledelse træder frem i materialet som betydningsfuldt for, hvordan der arbejdes med pædagogisk udvikling. I daginstitutioner, der ligger højt i scoringerne er der pædagogisk ledelse, der sætter rammer og følger op. Der er sammenhæng mellem læringsmiljøets kvalitet og hvordan lederne giver udtryk for deres forventninger til medarbejderne, hvor meget lederne er til stede sammen med medarbejderne, og hvor meget lederne følger op.

Følgende er nogle af de kendetegn for ledelse, der kommer til udtryk i materialet i daginstitutioner med høj og lav kvalitetsscore.

Høj score	Lav score
• Daglig pædagogisk ledelse (ledelse tæt på) • Ledelsen sætter rammer og følger op (rammesætning og feedback) • Tydelig struktur. Måltrettet • Forbedringsarbejde. (målsætning)	• Lederudskiftning • Ledelse placeret på anden matrikel. • Ledere med perifært kendskab til dagtilbudsområdet. • Høj grad af uddelegering • Lederen er til rådighed, når der er brug for det

Tabel 5. Kendetegn for ledelse i daginstitutioner, der ligger henholdsvis højt og lavt i kvalitetsscoringer

I daginstitutioner, der ligger lavt i kvalitetsscore, er der forskellige forhold, der har påvirket lederens involvering i udviklingen af den pædagogiske faglighed. Der er eksempler på lederudskiftning, der har betydning for kontinuiteten i det pædagogiske arbejde. Der er eksempler på en høj grad af uddelegering, hvor lederen i mindre grad opfatter det som sin rolle at involvere sig i det pædagogiske arbejde, men overlader det til pædagogerne.

Der er eksempler på ledelse med perifært kendskab til den pædagogiske faglighed, hvilket også betyder at fagligheden er overladt til pædagogerne. Der er eksempler på, at lederne har flere matrikler, de er ledere for mv. Det påvirker ledelsen af den pædagogiske faglighed og dermed ledelse af kvalitet i læringsmiljøerne.

Som eksempel på, hvad ledelse tæt på betyder, så fortæller en af lederne om at have siddet til møde med medarbejderne og aftalt, hvordan der skulle arbejdes med nogle indsatser, og hvad man konkret kunne gøre for at forbedre nogle konkrete praksisser i rutinesituationer ud fra en forventning om, at det vil blive gennemført som aftalt.

(citater ny leder i daginstitution med mange børn i udsatte positioner)

...Og da vi så skulle til at evaluere på det efter en måned, så viste det sig, at der var stort set ikke noget af det, der var blevet gennemført og det kunne der være forskellige gode grunde til, at det ikke var og sådan noget, men der var jeg nødt til ligesom at gøre klart, at hvis man konstaterer at man ikke kan gennemføre det, så er man nødt til at gøre mig opmærksom på det, så vi ikke bare sidder her og er klar til en evaluering, hvor vi så får at vide, at det kunne ikke lade sig gøre. Så det er i hvert fald en af de forventninger jeg har. Måtte sige højt til personale at det duer ikke, vi bare hænger armene ned langs siden og siger det kunne ikke lade sig gøre, så vil jeg i hvert fald gerne være med til at se, om vi så kan finde en anden vej i det, hvordan kan vi understøtte det her.

Interviewet viser, at ledelse tæt på har betydning, og at lederen som i dette eksempel rammesætter, følger op og motiverer ved at være en del af den pædagogiske udvikling.

En tidligere undersøgelse (Ringsmose, 2019) viste, at daginstitutioner af høj kvalitet er kendetegnet ved, at lederen går foran og er toneangivende i, at daginstitutionens praksis fremstår som en samlet helhed, der har taget form gennem et tydeligt lederfokus og enighed om fagligheden og målene. Det er daginstitutioner, der hviler på et fælles fundament af faglighed (Ringsmose, 2019). I højkvalitetsdaginstitutioner er lederen udtryk for en kultur, hvor der kontinuerligt reflekteres og handles i overensstemmelse med fælles faglighed og mål. Der er et fælles fokus og enighed om, hvad man vil og kan med pædagogikken, der går igen hos hele personalet, og som kommer meget synligt til udtryk hos lederne. Det er ifølge Kirkeby (2008) lederen, der har ansvaret for at medarbejderne kan og vil føre fagligheden ud i livet, og det er lederens ansvar at skabe den opbakning, der er nødvendig gennem et solidaritetsskabende lederskab (Kirkeby, 2008. s. 100). Lederen skal være "lagttagende, analyserende og samtidig deltagende og vurderende. Det handler om at stille sig til rådighed, "at lytte, at se og have viljen til at indgå i dialoger og samspil"... om at vide, at man ikke besidder sandheden og samtidig erkende, at der skal vælges en vej at følge" (Schoug Larsen, 2008 s. 18). Ledelse i daginstitutioner kan med dette afsæt beskrives som distribueret, situationsbestemt, responsiv og forhandlet med det pædagogiske personale, samt med daginstitutionernes forældre. Dette kræver bl.a. en ledelse, der er til stede i den daglige praksis, som har dialog med medarbejdere, og som igennem denne dialog sikrer feedback, og dermed et afsæt for at skabe retning og prioriteringer i praksis. Netop denne form for faglig ledelse skaber mulighed for løbende at vedligeholde forudsætninger for det pædagogiske personales læreprocesser i det pædagogiske arbejde, samt understøtte og udvikle praksis (Majgaard, 2017).

På baggrund af de forskellige opfattelser af lederrollen er der tilsyneladende behov for at se identifikation af udfordringer og indsatser omkring lederrollen som et kerneområde for udvikling af kvalitet i daginstitutioner.

I den nye læreplan (Børne- og Socialministeriet, 2018) fremhæves det, at daginstitutionernes ledelse skal udvælge, oversætte og sætte en retning for arbejdet med den pædagogiske læreplan og det fælles pædagogiske grundlag, samt være ansvarlig for, at der etableres en evalueringskultur, som løbende udvikler og kvalificerer det pædagogiske læringsmiljø, som skal muliggøre alle børns trivsel, læring

og udvikling. En vigtig forudsætning for at udvikle daginstitutioner af høj kvalitet er, at alle daginstitutionernes pædagogiske medarbejdere ledes af en professionel pædagogfaglig og tydelig ledelse,

Differentieret forældreinddragelse

Med de nye læreplaner er der kommet mere fokus på, at samarbejde mellem forældre og daginstitutioner kan styrke barnets læring og udvikling (Børne- og Socialministeriet, 2018). Selvom daginstitutionskvaliteter er vigtige, så er det utvivlsomt gennem en sammenhængende indsats i daginstitutioner og familier, den største forandring kan ske. For det 0-6 årige barn vil forældrene være dem, der betyder mest for barnets udvikling (Melhuish, 2019). Jo mere forældrene engagerer sig i deres børn, desto bedre udvikling får barnet (Kok, 2015; Cunha, Heckmann og Masterov, 2005). Det er kvaliteter i samværet mellem forældre og børn, der er afgørende og det hjemlige uformelle læringsmiljø, der som udgangspunkt stiller børn forskelligt.

Derfor bliver daginstitutionernes indflydelse stærkere, når daginstitutioner og forældre supplerer hinanden.

På baggrund af denne viden (Melhuish, 2019; Kok, 2015) kan daginstitutionerne støtte et mere positivt forældre-barn samspil og derigennem styrke børnenes trivsels- og udviklingsmuligheder. Indsatser, der kan styrke kvaliteterne i forældrenes tid og omsorg for deres børn, børne- og opdragelsessynet har store potentialer for børnenes trivsel og udvikling.

Følgende oversigt viser yderlighederne i udsagn omkring samarbejdet med forældrene:

Høj grad af forældreinvolvering	Lav grad af forældreinvolvering
• Inddrager forældrene systematisk ift. målområder. Eksempelvis at læse med børnene hjemme, rim og remser mv. • Inddrager og anvender læreplans-temaerne i samarbejdet med forældrene • Trækker på hjælp af eksterne konsulenter med henblik på at få viden om, hvad det er vigtigt i forældreinddragelsen • Differentierer forældresamarbejdet. Handler mere end ord, der hvor der er mange familier i ud-satte positioner	• Lægger ikke særlig vægt på at ind-drage forældrene • Intet nyt er godt nyt. Hvis vi ikke hører noget er det godt. • Inddrager ikke forældrene i mål-områder • Giver udtryk for, at der er forståel-sesproblemer og manglende en-gagement fra forældrenes side

Tabel 6. Tabellen viser udsagn, der illustrerer, hvordan forældresamarbejde gribes forskelligt an

Nogle daginstitutioner tilrettelægger forældremøder og diskuterer det pædagogiske arbejde og værdier. En pædagog i institution med høj score udtrykker det således:

(Citat pædagog høj score). Men det er rigtigt som pædagog NN sagde, at det var jo, at vi fik lavet en caféaften, hvor der blev talt værdier og forældrene var med og gik rundt i forskellige grupper (...). Det var en fantastisk aften. Der har også været XX, som havde noget udfordring i en periode, og der havde vi en forældreaften, hvor vi havde en inde fra pædagogisk center, hvor han gav et oplæg omkring lege og motorik.

Uanset forældrebaggrund, så kan man arbejde med værdier, men det er udfordrende, hvis man har mange forældre med anden kulturel og sproglig baggrund. Overordnet set er der forskel på, hvilke fremgangsmåder der giver mening, når det handler om at inddrage forældre. Forældreinddragelse må differentieres, så der sikres reel involvering. Der er eksempler på, at man lykkes med involveringen steder, hvor der er udsatte familier ved at lægge vægt på handlinger mere end ord.

(Citater pædagoginterviews)

...så kommer de her forældre måske fra Afghanistan og et eller andet sted kan de godt høre, hvad det er for nogle ord vi siger til dem, fordi de forstår godt dansk, men og omsætte det til, hvad det så rent faktisk er de skal gå hjem og lave med deres børn, det er noget helt andet end det billede som vi sidder med, som vi tror vi sidder og formidler til dem. Så skal der ske noget der.

– jeg har en somalisk familie som sagde det rigtig, rigtig fint efter de havde været med i projekt XX, hvor moren hun siger ”nu forstår jeg bedre, hvorfor danske børn er så kloge. I behandler dem jo som mennesker” eller det hun nok ville have sagt var, at i behandler dem jo som voksne mennesker, og taler med dem som voksne mennesker, så hun har jo fået en erkendelse ved at blive guidet ind i sådan et forløb der, som vi aldrig ville have kunne forklare hende bare ved at sidde og have en forældresamtale.

Det er også derfor at vi her i huset har taget en beslutning om, at når vi skal have forældremøde, så må vi gøre noget alternativt, for ellers dukker de ikke op.

Der er forskel på, hvilke fremgangsmåder daginstitutionerne tager i anvendelse i samarbejdet med forældrene. Nogle involverer forældre i arbejdet med målområder. Forklarer og viser forældrene.

(Citat pædagog)... der er noget her der udfordrer jeres barn, hvad kunne vi, kunne vi lave sådan et forløb her, altså med noget, fordi noget af det der giver pote. Det her er faktisk en måde, hvor I kan gøre jeres børn endnu stærkere til at starte i skole.

I nogle daginstitutioner har man informeret forældrene om, at det er vigtigt at få læst med sit barn hver eneste dag, og man samarbejder med PPR om forældre-samarbejdet ift. hvad det er hensigtsmæssigt at formidle til forældrene.

Forældreinvolvering må differentieres, hvis det skal lykkes at engagere forældrene. Begreber om dansk daginstitutionstradition, læreplaner og børns udvikling kan være vanskelige at forstå, hvis man kommer fra en anden kulturel baggrund, hvorimod de samme elementer kan forstås, hvis man går gennem handlinger snarere end ord. For andre forældre kan møder, hvor man taler om værdier, læreplaner og pædagogik give rigtig god mening.

Afrunding og perspektiver

Med den efterhånden omfattende dokumentation og viden om kvalitetsforholds betydning for børns udvikling er det væsentligt at komme nærmere, hvilke forhold, der henholdsvis udvider og begrænser børns adgang til kvalitet i opvækstmiljøerne. Gennem analyser af omgivelsesforhold kan vi blive klogere på, hvordan omgivelsesforhold kan udvikles, så børnenes muligheder for at udvikle sig styrkes. I denne delundersøgelse har fokus været på at undersøge, hvordan de omgivelser, børn får mulighed for at udvikle sig i, ser forskellige ud.

Der er mange forhold, der medvirker til, at kvalitet i daginstitutioner er forskellige. På baggrund af denne undersøgelse har det været muligt at pege på forhold, der stiller daginstitutionerne forskelligt, idet daginstitutionerne i undersøgelsen er udvalgt på baggrund af en undersøgelse af daginstitutionernes kvalitet som de daginstitutioner, der placerede sig henholdsvis højest og lavest på kvalitetsforhold i seks kommuner.

Nærværende kvalitative studie viser, at der er forskel på, om en daginstitution har beskyttende forhold i relation til at skabe gode udviklingsbetingelser for børn, eller om de er udfordrede. Følgende oversigt viser, hvilke områder, der henholdsvis beskytter og udfordrer daginstitutionerne i relation til at udvikle kvalitet.

Daginstitutioner med flere beskyttende faktorer	Daginstitutioner med flere udfordringer
• Familier og børn med ressourcer • Ledelse der rammesætter, og følger op • Ledelse tæt på det pædagogiske arbejde • Udvikling af kulturer for læring • Familier, der bakker op omkring pædagogiske målsætninger	• Mange børn med blandede nationaliteter. Mange børn med udfordringer (sprog, opmærksomhed, leg mv). • Indsatser er overladt til pædagogerne. Mangelfuld opfølgning • Vanskeligt at nå alle børn og at give børnegruppen det der er brug for • Familier med få ressourcer til at forstå og bakke op om deres børns udvikling.

Tabel 7 sammenfatter resultater fra delundersøgelsen i relation til, om der er beskyttende forhold for udvikling af kvalitet, eller om der er udfordringer, der virker hindrende for udvikling af kvalitet.

Alle disse forhold, der stiller daginstitutioner forskelligt er dynamiske og kan påvirkes gennem omgivelserforhold. Selvom socioøkonomien er et vilkår, så er det ikke en betingelse for, om kvaliteten får mulighed for at udvikle sig.

Undersøgelsen peger på, at der er behov for at styrke indsatserne der, hvor der er mange børn og familier i udsatte positioner, og hvor børnegruppen stiller særlige udfordringer til det pædagogiske arbejde. Flere undersøgelser har vist, at høj kvalitet i daginstitutioner kan ændre børns udvikling i mere chanceopbyggende retninger. At sikre, at kvaliteten er høj med henblik på at forbedre udviklingsmulighederne der, hvor der er mange børn i udsatte positioner, er et udviklingsområde på tværs af alle daginstitutionens parter; pædagogerne, lederne og i de kommunale forvaltninger samt gennem forældreinddragelse.

Hvis mulighederne for de udsatte børn skal udvikles, så kan der arbejdes med at styrke den pædagogiske faglighed, med ledelse og med forældresamarbejde.

Den pædagogiske faglighed er en væsentlig faktor for daginstitutioner med mange børn i udsatte positioner. De daginstitutioner i undersøgelsen, der har mange ressourcestærke familier og børn, tilbyder en højere faglig kvalitet (se også 3. delundersøgelse om observationer af kvaliteten i daginstitutionerne) og opnår på denne baggrund en høj score. Der, hvor der er mange børn og familier i udsatte positioner, skal der meget mere til for at skabe gode udviklingsmuligheder for børnene. Gennemsnitlig kvalitet er ikke tilstrækkeligt, og derfor er der brug for at udvikle særlig høj kvalitet, der hvor behovet er størst. Det anbefales, at der arbejdes med analyseredskaber og tiltag rettet mod daginstitutioner, der har mange børn og familier i udsatte positioner. Det anbefales også, at social ulighed i institutionerne mindskes. Høj kvalitet er godt for alle børn, men tilsyneladende lykkes det bedre at skabe høj kvalitet i daginstitutioner med færre børn i udsatte positioner.

Ledelse er vigtigt. Alle siger det, men det kommer til udtryk forskelligt. Ledelse har stor betydning for, hvordan arbejdet med at udvikle den pædagogiske faglighed bliver integreret. Ledelsens rammesætning, opfølgning, nærhed til det pædagogiske arbejde (ledelse tæt på), prioritering af ressourcer i hverdagen mv. er afgørende. Det anbefales, at der sættes særligt fokus på lederrollen, lederuddannelse, ledelse af pædagogisk faglighed, fokus på hvordan det pædagogiske arbejde får de bedste betingelser. Det anbefales at rette en særlig opmærksomhed på overdragelse, når der er lederudskiftning.

Involvering af forældrene vil være en styrke i understøttelsen af at skabe kvalitet i børnenes opvækstbetingelser på tværs af hjem og daginstitution (Børne- og Socialministeriet 2018). Inddragelse af forældre er et kardinalpunkt. Undersøgelsen viser, at det er udfordrende at skabe forældresamarbejde på møder, når der er sproglige og kulturelle barrierer. Det anbefales, at der arbejdes aktivt med at inddrage forældre i arbejdet med udviklingsmålene tilpasset forældregruppen, og at der tænkes i handlinger, der binder det hjemlige miljø og daginstitution sammen. Børn er stillet meget forskelligt i de udviklende samspil lige fra begyndelsen. Forældrenes evner til at relatere sig til deres barn, deres opdragelses- og børnesyn

betyder noget for barnets udvikling af intelligens, færdigheder, relationer og udvikling af selvet. Familierollen er i dag i høj grad delt med daginstitutionerne, der har stor indflydelse på at skabe forbedrede udviklingsmuligheder for børnene.

Det vigtige er her, at børnene er dobbelt udsatte både på baggrund af de ringere muligheder for udvikling, der er til stede i familierne, men også af at kvaliteten er udfordret i deres daginstitutioner.

Referencer

Børne- og Socialministeriet. (2018). *Den styrkede pædagogiske læreplan: Rammer og indhold*. Børne- og Socialministeriet

Cunha, F., J. Heckman, L. Lochner & D. V. Masterov (2005). Interpreting the Evidence of Life-Cycle Skill Formation, IZA Discussion Paper Series, No. 1575, Institute for the Study of Labour, Bonn, Germany

Danmarks Evalueringsinstitut (2010): *Sprogvurderinger på dagtilbudsområdet og børnenes resultater*. http://www.eva.dk/eva/presse/projekter/2009/sprogvurderinger-af-tre-aarige-2009/rapporter/sprogvurderinger-paa-dagtilbudsomraadet-og-boernehmens-resultater?utm_medium=email&enable=True&utm_source=newsletter&utm_campaign=dagtilbud-for-boern

Halkier, B (2002): *Fokusgrupper*. Samfundslitteratur, Roskilde Universitetsforlag

Hansen, O.H.; Nordahl, T.; Øyen Nordahl, S.; Hansen, L. S.; Hansen, O.: (2016). *Læringsrapport 2015 – Uligheder og variationer i dagtilbud*. Aalborg Universitetsforlag

Hansen, L. S., (2018). En tilgang til arbejdet med forbedring af dagtilbuddets læringsmiljø. I: *Paideia: tidsskrift for professionel pædagogisk praksis nr. 15 s. 7-17*

Hansen, L.S., Hansen, O., Ringsmose, C. (2019). *Projektbeskrivelse PFL Dagtilbud 2.0*. Aalborg Universitet

Heckman, J. (2006). Skill Formation and the Economics of Investing in Disadvantaged Children. *Science*, 312, 1900-1902. <https://pdfs.semanticscholar.org/1f01/89cb06d21160c6b40ef3a1f57d679c402ebf.pdf?ga=2.191715753.2094811263.1585861179-125992292.1585861179>

Jensen, B.; A. Holm, P.Allerup & A. Kragh (2009). *Effekter af indsatser for socialt udsatte børn i daginstitutioner*. HPA projektet. Aarhus Universitetsforlag

Kok, R., Thijssen, S., Bakermans-Kranburg, M.J., Jaddoe, V.W., Verhulst, F.C., White, T., Van Ijzendoorn, M.H., & Tiemeier, H. (2015). Normal Variation in Early Parental Sensitivity Predicts Child Structural Brain Development. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 54(10), 824-831

Olsen, L., Rieper, O., Launsø, L., (2011). *Forskning om og med mennesker. - forskningstyper og forskningsmetoder i samfundsforskning*. Nyt Nordisk Forlag

Lindqvist, D.W.A.; Ringsmose, C., Allerup, P. *Kvaliteter i det sproglige læringsmiljø i børnehaven*. I Svinth, L., & Ringsmose, C. (2012). *Læring og Udvikling i Daginstitutioner*. Dansk Psykologisk Forlag

Majgaard, K. (2017). *Pædagogisk ledelse som transformativ praksis*. I: Cecchin, D. (Red.) (2017). *Barndomspædagogik i Dagtilbud*. Akademisk Forlag

Melhuish, E. (2014). powerpoint-præsentation på PPR konference, 2014. I: *Værd at vide om forskning på Børneområdet*. [file:///learning.aau.dk/Users/cr/Downloads/V%C3%A6rdAtVideOmForskningP%C3%A5B%C3%B8rne-omr%C3%A5det%20pdf%20\(1\).pdf](file:///learning.aau.dk/Users/cr/Downloads/V%C3%A6rdAtVideOmForskningP%C3%A5B%C3%B8rne-omr%C3%A5det%20pdf%20(1).pdf)

Ministeriet for Børn og Undervisning. (2012). *Baggrundsrapport fra task force om fremtidens dagtilbud*. Danmarks Evalueringsinstitut.

Ministeriet for Børn, Undervisning og Ligestilling (2016) *Børns Tidlige Udvikling og Læring*. Forskningsrapport. https://www.videnomlaesning.dk/media/2025/forskningsrapport_boerns-tidlige-trivsel-udvikling-og-laering.pdf

Lazzari, A. & Vandebroek, M. (2013). *The impact of Early Childhood Education and Care on cognitive and non-cognitive development. A review of European studies*. https://www.researchgate.net/publication/236347063_The_impact_of_Early_Childhood_Education_and_Care_on_cognitive_and_non--cognitive_development_A_review_of_European_studies

Ploug, N. (2005). *Social arv: Sammenfatning*. København: Socialforskningsinstituttet 05:10

Ringsmose, C., & Svinth, L. (2019). *Virkningsfuldt pædagogisk arbejde i dagtilbud*. Danmarks Pædagogiske Universitetsforlag.

ROCKWOOL FONDEN (2016). *Nyt fra ROCKWOOL FONDEN*

Rådet for Børns Læring (2017). *Beretning fra formandskabet*. [file:///learning.aau.dk/Users/cr/Downloads/170227-RBL-Beretning-2017%20\(4\).pdf](file:///learning.aau.dk/Users/cr/Downloads/170227-RBL-Beretning-2017%20(4).pdf)

Schoug Larsen, I. (2008). I Cecchin, D. & Wennerberg Johansen, M. (Red.).(2008). *Pædagogfaglig ledelse. Om ledelse af pædagogiske institutioner*. BUPL

Shonkoff, J.P. & Phillips D.A. (2000). *From neurones to neighborhoods*. National Academies press

Sunnesvåg, A.K., Nordahl, T. og Øyen Nordahl, S. (2018). *Kultur for Læring i Barnehagen*. Resultater fra kartleggningsundersøkelser T!. Oppdragsrapport Nr. 2 – 2018)

Sylva, K., Melhuish, E., Sammons, P., Siraj-Blatchford, I. & Taggart, B. (2004). *The Effective Provision of Pre-school Education (EPPE) Project: Findings from pre-school to end of key stage 1*. Nottingham, United Kingdom: Department for Education and Skills.

Whitebread, D. (2018). Quality in Early Childhood Education: The Contribution of developmental psychology. In: In. Fler, M. van Oers, B. (eds.), (2018). *International Handbook of Early Childhood Education* p. 319-335.

Vygotsky, L.S. (1978). *Mind in Society*. The development of Higher Psychological Processes London: Harvard University Press.

Kapitel 2:

Daginstitutionernes arbejde med at skabe forbedringer

Børns muligheder for at udvikle sig og lære er knyttet til kvaliteter i opvækstforhold i børns primære omgivelser for udvikling i familier og dagtilbud (Shonkoff & Phillips, 2000, Sylva et al. 2004). Dagtilbudskvaliteter kan have afgørende betydning for børns trivsel, motivation, læring og udvikling (ibid). Den nye dagtilbudslov (Dagtilbudsloven, LBK nr. 824 af 15/08/2019) har fokus på at skabe pædagogiske læringsmiljøer, der over hele dagen gennem leg, vokseninitierede aktiviteter, spontane aktiviteter, børneinitierede aktiviteter og daglige rutiner giver børnene mulighed for at trives, lære, udvikle sig og dannes. Læringsmiljøet skal tilrettelægges under hensyntagen til børnenes perspektiv og forskellige forudsætninger. Der skal arbejdes med at skabe gode udviklingsbetingelser for børnene inden for seks læreplansområder, og det fremhæves særligt, at det skal fremgå af læreplanen, hvordan det pædagogiske læringsmiljø tager højde for, at udsatte børns trivsel, læring, udvikling og dannelse fremmes.

Udviklingen i lovgivningen (Børne og Socialministeriet, 2018), det øgede nationale og internationale fokus på kvalitet i dagtilbud (OECD, 2006, UNICEF 2007) har medført krav til omstilling og til løbende integration af ny viden og forskning og dermed fokus på den pædagogiske faglighed samt dagtilbudssystemets evne til at støtte og facilitere udviklingen af de kompetencer, som muliggør udvikling af pædagogiske læringsmiljøer af høj kvalitet (Hansen, 2018).

Ifølge Irgens er pædagogers vigtigste værktøj i udførelsen af fagligheden den viden, de har erhvervet sig om deres profession gennem uddannelse og praksis (Irgens, 2016). Men i en verden, der er kendetegnet af stadige ændringer, er det nødvendigt løbende at opdatere viden. "Gårsdagens viden kan være utilstrækkelig til at håndtere morgendagens udfordringer" (Irgens, 2016, s. 62). Især har de seneste ti - tyve års udviklinger i viden om omgivelsernes betydning for små børns udvikling (Sylva, et al. 2004; Heckman, 2006; Schweinhart, 2005; Lazzari, A. & Vandenbroeck, M., 2013) haft konsekvenser for, hvordan kvalitet opfattes, hvordan kvalitet kommer til udtryk i det pædagogiske arbejde, og hvornår der er kvalitet i et dagtilbud (Ringsmose & Kragh-Müller, 2014).

Ifølge resultaterne i PFL – Dagtilbud er der meget store variationer i kvalitet mellem daginstitutioner, og børns vilkår for at trives, lære og udvikle sig varierer (Hansen, Nordahl, Øyen Nordahl, Hansen, 2016). Flere undersøgelser peger på, at det især er udfordrende at skabe den høje kvalitet, der skal til for at skabe forbedrede

udviklingsmuligheder for børnene, der hvor der er mange børn i udsatte positioner (Hansen, Nordahl, Øyen Nordahl, Hansen, 2016; Lindqvist, Allerup, Ringsmose, 2012; Ringsmose, 2019). Der er meget viden om, hvad der udgør kvaliteter i børns opvækstvilkår (Sylva et al. 2004), men der er behov for at rette fokus på, hvordan der kan udvikles, så der er høj kvalitet på tværs af daginstitutioner samt at skabe indsigter, der kan målrette indsatserne for at udvikle kvalitet, så alle børn får adgang til kvalitetsforhold i deres daginstitutioner.

Hensigten med denne delundersøgelse er at få indsigt i, hvad det betyder, når der arbejdes med at udvikle og forbedre praksis med fokus på at udvikle kvalitet i læringsmiljøerne. Med henblik på at understøtte udvikling af kvalitet for alle børn i dagtilbud, skal undersøgelsen give indsigt i, hvad der ligger bag, når institutioner løbende udvikler sig og forbedrer kvaliteten og andre ikke.

Organisatorisk Læring

Irgens (2016) skriver om organisatorisk læring som noget andet end den enkelte persons læring og at organisatorisk læring er mere end summen af de enkelte persons læring.

Læring er blevet organisatorisk, når organisationen ændrer sine handlingsteorier og bliver i stand til at udføre arbejdsopgaver og håndtere udfordringer på en ny og bedre måde, uden det er afhængigt af om enkelt individer først har tilegnet sig den nye kapacitet. Den kollektive adfærd er ændret eller kan ændres, hvis situationen tilsiger det (Irgens, 2016 s. 47).

Enkelte medarbejdere kan godt udføre kvalitetshandlinger, uden at det nødvendigvis fører til en samlet forbedret kvalitet i hele organisationen. Hvis organisationen skal lære, så skal der arbejdes på måder, der forankrer læringen i organisationen og gør den mindre afhængig af enkeltpersoner (Irgens, 2016 s. 47). For at få flere til at arbejde med at udføre kvalitet, så må der arbejdes med organisatorisk læring og med at udvikle interne mentale kort som organisationen navigerer efter, og som har betydning for, hvordan der udføres kvalitetshandlinger. Udvikling af professionskulturer udvikler dagtilbud, der som organisation bygger på faglighed, samarbejder, og der igennem støtter børnenes udvikling. Snarere end enkelte medarbejders opfattelser etableres en kollektiv kultur – et internt fælles mentalt kort - baseret på faglighed, der gør organisationen i stand til kontinuerligt at udvikle sig og inddrage ny viden, der tilpasses de interne kort (Irgens, 2016),

Irgens (2016) argumenterer for, at professionelle på den ene side har viden og kundskab inden for deres professionsområde, men at der også er behov for viden om, hvordan man organiserer og leder sig selv og andre – altså organiseringskundskab. Især pædagogiske medarbejder arbejder ofte sammen og derfor er kundskab om samhandling vigtigt for det pædagogiske arbejde. Som professionel pædagog er man også ofte overladt til at træffe vurderinger og afgørelser uden at kunne rådføre sig med andre. Der trækker pædagogen på den ene side på sin professionsviden, men også på sine evner til at lede sig selv og organisere en hverdag.

Endelig er pædagogen en del af en organisation, hvilket fordrer kundskab om organisationer og om overordnede og formelle retningslinjer, der sætter forskrifter for udførelsen af arbejdet.

At lede sig selv, at arbejde sammen med andre, og at være en del af en større organisation er forskellige arbejdsformer, der stiller krav om kundskab ud over den professionsviden man har erhvervet sig. Samarbejdskundskaben har betydning for udførelsen af det virke, man har uddannet sig i.

Medarbejdernes og organisationens forudsætninger for at fungere som et godt fællesskab er et grundlag for at udvikle sig og fungere fagligt (Irgens, 2016, s. 22). Denne organisatoriske forståelse omkring læring og ledelse er således overordnet pædagogernes professionsviden (Irgens, 2016). Man kan være nok så kyndig fagperson uden at fagligheden nødvendigvis kommer til udtryk i organisationen. Det forklarer, hvorfor man kan opleve varieret kvalitet mellem grupper på tværs af samme daginstitution og også inden for samme medarbejdergruppe på en stue. Samhandling udvikler ikke i sig selv kvalitet. Forudsætning for udvikling af relevante kort at navigere efter er, at handlinger reflekteres i viden og faglighed.

Kommuner og daginstitutioner i denne undersøgelse er alle med i Program for Læringsledelse – Dagtilbud (PFL-Dagtilbud). Programmet arbejder med professionelle læringsfællesskaber som organiseringsform, så det pædagogiske personale samt ledelse arbejder med afsæt i en kollektiv og evaluerende orientering til forbedring af pædagogisk praksis. Udviklingen er baseret på viden om kvalitet i dagtilbud og på udvikling af en kultur, der bygger på professionelle læringsfællesskaber både internt i det enkelte dagtilbud, mellem dagtilbud og på tværs af de forskellige niveauer og faggrupper i hele det kommunale dagtilbudssystem (Hansen, 2018) fra den enkelte medarbejder, over ledelsen til forvaltningsniveauet. Med denne systemomfattende tilgang til arbejdet med kvalitet anerkendes betydningen af det enkelte niveau og den enkelte medarbejder, samt vigtigheden af sammenhængen og samarbejdet i alle organisationens led. I dette ligger implicit en antagelse om, at professionel læring og udvikling foregår både gennem hver enkelt aktør, men udvikles gennem fællesskaber og gennem en omgivende kultur (Hansen, 2018).

Programmet arbejder med elementer, der understøtter udvikling af kvalitetspraksis ved at identificere kvalitetskendetegn og udpege tegn på områder, hvor der er behov for at forbedre dagtilbuddets pædagogiske praksis og samarbejdsform med henblik på at styrke børnenes udvikling og trivsel.

Følgende elementer indgår:

- Kortlægninger
- Støtteværktøjer til de analytiske processer
- Relationer mellem praksis og forskning
- Kollektiv samarbejdskultur
- Data og forskningsinformerings

Der gennemføres kvalitetskortlægninger med to års mellemrum i form af spørgeskemaer til flere informantgrupper: børn, forældre, personale og ledelser. Gennem brug af data kan der trækkes rapporter, så medarbejdere, ledere og forvaltning kan følge progression og forbedringer over tid samt målrette udviklingsområder fremadrettet. Brug af data og indsatsområder betyder, at forvaltningerne får kvalificeret deres muligheder for at støtte op om indsatserne.

Bag om sig selv kan man ikke for alvor komme (Kirkeby 2008 s. 103). Kortlægnin-
gerne understøtter identifikation af kvalitetskendetegn, der medvirker til at kvalificere grundlaget for at arbejde med at udvikle kvalitetspraksis. Vi foretager bestandig en udvælgelse og dermed en reduktion i kompleksitet, og fagligheden er garanten for, at denne ikke er vilkårlig. Kirkeby (2008) skriver "For det første må man gennem måden at se på kunne forholde sig reflektivt til sin egen praksis. Det er ikke alt man kan se. Man må prøve på at bevidstgøre de optikker og koder, man ser gennem og bruger, når man italesætter verden, og prøve på at afsløre sine egne erkendelsesinteresser, som man ser hos sig selv og hos andre" (Kirkeby, 2008 s. 103)

Med afsæt i elementerne udvikles der i programmet en række kompetenceindsatser for det pædagogiske personale, ledelsen og konsulenter på forvaltningsniveau (Hansen, 2019).

Undersøgelsesmetode – daginstitutionernes arbejde med at skabe forbedringer

Fremgangsmåderne har ført til generel udvikling af læringsmiljøerne i de seks kommuner, men der er forskelle på, hvordan daginstitutionerne placerer sig i kortlægningerne. Med henblik på at undersøge, hvordan daginstitutionerne arbejder med kvalitetsforhold, er der udvalgt 12 institutioner som henholdsvis seks højst og seks lavest scorende institutioner i de seks kommuner, der er med i undersøgelsen. Hensigten er, at finde ud af, hvad der ligger bag de kvantitative resultater, når daginstitutioner repræsenterer forskellig kvalitet i kortlægningerne, samt at undersøge, hvordan daginstitutionerne arbejder med at udvikle kvalitet. I denne del af undersøgelsen trækkes på informationer fra interviews med ledere og pædagoger i de 12 daginstitutioner. Styrken i dette design er, at der både kommer informationer fra daginstitutioner, der udvikler sig løbende og skaber forbedringer gennem programmet, men at der også kommer indsigter i, hvad der hindrer daginstitutioner i at udvikle og forbedre kvaliteten af læringsmiljøet. Det kan bruges til at skabe indsigter, der kan understøtte, at flere daginstitutioner får forbedrede muligheder for at udvikle høj kvalitetspraksis. Forskningstypen er den forstående, hvor der søges indsigter i sammenhænge og kompleksiteter, der fører til at nogle institutioner udvikler høj kvalitet, mens andre kommer til udtryk i data med lavere kvalitet. Det forstående forskningsdesign inddrager kvalitative data og rummer således fortolkningselementer og danner grundlag for at pege på, hvad der ligger bag udviklingen af god praksis. Interviewene var semistrukturerede med det formål at skabe indsigter i forhold, der medvirker til at udvikle eller fastholde kvaliteter. Daginstitutionerne er blevet spurgt, hvordan de udviklingsstøttende tiltag

i Program for Læringsledelse er modtaget, bearbejdet og integreret i daginstitutionernes ledelse, organisering og pædagogiske praksis.

I det systemomfattende perspektiv ligger ansvaret for, at kvaliteterne bliver ført ud i livet hos alle aktører i styrings- og værdikæden eller snarere i et perspektiv på organisatorisk læring - "læringskæden" (Skov Hansens fremlæggelse ved ejermøde i PFL 2019). Det systemomfattende perspektiv omfatter samtlige aktører involveret i daginstitutionerne. I denne undersøgelse er ledere og medarbejdere blevet spurgt om perspektiverne på organisatorisk læring som rammesættende for institutionens hverdagsliv og for forbedringsarbejde samt deres opfattelse af forvaltningens understøttelse af institutionernes arbejde.

Det er lederne, der forvalter initiativer, der kommer fra de politiske niveauer. Politiske hensigter bliver omsat til initiativer i forvaltningen, der bliver tolket og ført ind i daginstitutionen gennem lederen. Således bliver beslutninger om at arbejde med forskningsbaseret kvalitetsudvikling samt redskaber i et systemomfattende perspektiv såvel som andre indsatser, der udgår fra forvaltning, ministerier o.l. tolket og omsat til medarbejderne gennem den daglige ledelse. Det, lederen formidler videre, har betydning for pædagogerne opfattelse og fortolkning af praksis og for udvikling af den pædagogiske kvalitet. Derfor blev det undersøgt, hvordan lederne organiserer arbejdet med resultaterne i PFL, hvordan lederen arbejder med at skabe opbakning til indsatser, der kommer fra forvaltningen, hvordan ledelsen sætter særlige rammer for udvikling af områderne i PFL-Dagtilbud, og hvordan ledelse både i forlængelse her af, men også i det hele taget sætter rammer for at udvikle kvaliteten af læringsmiljøet.

Medarbejderne er selvsagt afgørende for at skabe kvalitet i læringsmiljøerne. Det er medarbejderne, der omsætter intentionerne til praksis. Derfor er medarbejderne blevet interviewet om deres muligheder for at omsætte den pædagogiske faglighed i praksis og i hvilken udstrækning, der er fælles forståelser af institutionens pædagogiske målsætning og metoder, samt hvordan dette viser sig i den daglige praksis. Hvordan medarbejderne relaterer sig til at arbejde i professionelle læringsfællesskaber, og hvordan sammenhæng mellem ledelse og pædagogisk personale fører til forbedring af pædagogisk praksis. Endelig, hvordan man samarbejder som personalegruppe og med ledelse og forældre om udvikling af læringsmiljøet og den pædagogiske praksis.

Interviewene er bearbejdet med henblik på at finde mønstre og sammenhænge i en konceptualisering af udsagnene i og på tværs af interviewene (Olsen, 2019).

Ledelse af læreprocesser

Der er forskellige styrker og udfordringer, der kommer til udtryk både i relation til, hvordan arbejdsmåderne i PFL-Dagtilbud er integreret i daginstitutionernes arbejde, og hvordan lederrollen kommer til udtryk både i relation til ledelse af organisatorisk læring, af pædagogfaglighed og udvikling af kvalitet.

Det kommer til udtryk flere gange i pædagoginterviewene, at man afventer lederens udspil og involvering og at medarbejderne justerer sig ift. forventninger i ledelsen.

(Citat pædagog)

Vi har altså nu har vi fået ny leder over her de sidste par år.... Det har også været noget med lige at finde ud af, hvordan, fordi den måde som vores tidligere leder arbejdede med det her på, det var en lidt anden måde end den som vores nuværende leder arbejder på, så det har også været det der med at finde ud af at finde hinanden og være og gøre det altså. Og finde sådan en fælles vej...

Og at lederens tilgang til forbedringsarbejdet har betydning for, hvordan medarbejderne griber opgaven.

(Citat medarbejdere – lav score)

Er der opbakning i personalegruppen til at arbejde med program for læringsledelse og kompetencepakker?

Det er der blevet.

Det er der blevet, ja

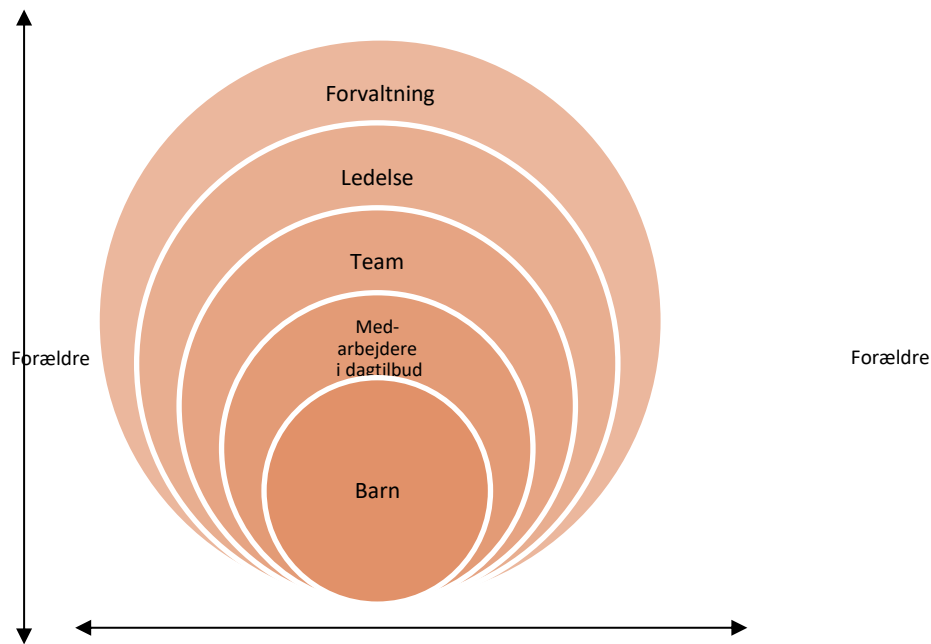
Det er der blevet, efter vi har fået ny ledelse, ja.

Og det er er (lederen) rigtig god til, synes jeg at få det ned på jorden og få det oversat i et sprog, så vi også kan forstå det. Nu havde vi faktisk sidste personalemøde, hvor vi gennemgik nogle punkter og første modul der. Der er NN rigtig god til at få det oversat, så vi faktisk i stedet for at blive lidt, "Ah, nu skal vi," så bliver det faktisk spændende. Så man gik faktisk hjem fra det møde og tænkte, "Fedt nok." Så det det betyder rigtig meget, hvordan det lige bliver grebet an og præsenteret.

Forandringen er også, at NN ligesom tager lederskab over, hvor før var det os selv, der skulle prøve at motivere os til at prøve at være en del af det, og det er ligesom NN, der går forrest nu og fører os, og det synes bare trygt og rart. Tiderne bliver overholdt og alt det der.

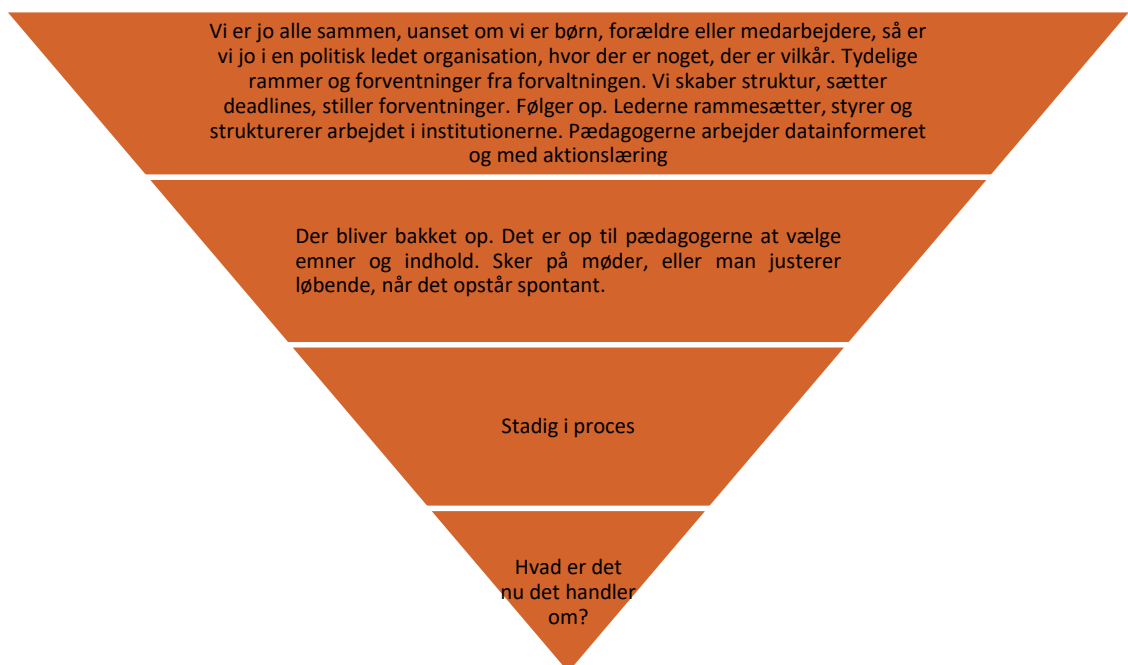
Det har betydning, hvordan lederne går ind i opgaven og samarbejdet. Der er eksempler på, at nye ledere ikke kender resultaterne og arbejdsmåderne i PFL-Dagtilbud, og at arbejdsformerne godt genkendes og lever videre i en eller anden form i personalegruppen, men at det har betydning for praksis, at ledelsen sætter rammer og er involveret.

Lederne former samarbejdet og udviklingen, og der kan ses sammenhæng mellem leddene i læringskæden og mellem de forskellige aktører i det systemomfattende perspektiv.

Figur 1. Illustration af det systemomfattende perspektiv (Hansen, 2018: 11)

Følgende citater illustrerer, hvordan Program for Læringsledelse er tolket og ført ind i daginstitutionen gennem lederen. Emnet der bliver talt om, er spørgsmålet om, hvordan lederne oversætter arbejdsmåderne i Program for Læringsledelse – Dagtilbud til praksis i organisationen.

Figur 2. Illustration af omsætning af elementer i forbedringsarbejdet i PFL-dagtilbud

Udsagnene i citaterne er udtryk for variationen over, hvordan man tolker og omsætter arbejdsformerne i PFL-Dagtilbud forskelligt fra den udvidede til den mindste påvirkning. De initiativer, der kommer fra politisk hold bliver tolket og omsat af lederne, når lederne har så forskellige tolkninger, så omsættes det forskelligt fra den mest integrerende fortolkning til den mindst integrerende. Forvaltningens rammesætning har også betydning for, hvordan lederne omsætter arbejdsmåderne. Alle led i ledelses- og læringskæden har betydning. Ledernes såvel som forvaltningens rammesætning af forbedringsarbejdet sætter eksempel for, hvordan medarbejderne griber opgaven og integrerer arbejdsmåderne i hverdagen.

En af udfordringerne er, ifølge lederne, at der flere steder er kulturer, der har udviklet sig gennem mange år, og at der kan være forskellig åbenhed over for forandringer.

(Citat leder – lav score)

Øh, jamen jeg har jo i hvert fald en fornemmelse af at det betyder rigtig meget, fordi at også i et hus, hvor der er en del medarbejdere, som har været her i en del år, så bliver kutyper og rutiner ofte noget, der kan komme til at dominere meget og kan være svært at lave om på, og skal man ændre på det, så er der en der er nødt til ligesom at tage, hvad skal man kalde det, ansvaret for at der sker en ændring i det, ellers bliver det lidt tilfældigheder, der er afgørende for, hvordan pædagogikken den udvikler sig.

Medarbejdere der har været sammen i mange år udvikler former for samarbejder og praksisser, der kan være vanskelige at påvirke. Dog viser interviewene, at den måde medarbejderne modtager indsatserne hænger sammen med, hvordan ledere på alle niveauer griber og omsætter forbedringsarbejde. Jo stærkere den systemomfattende model fungerer i form af rammesætning og feedback, desto større er sandsynligheden for, at forbedringsarbejdet gennemføres.

Det har betydning, at forvaltningen er tydelig i forventningerne, og at der støttes op omkring ledelserne eksempelvis ved lederudskiftning, eller hvis linket til det pædagogiske arbejde ikke er gennemført. I nogle tilfælde fører medarbejderne driften af programarbejdet videre, men det bliver mindre gennemgribende og mere fragmenteret, hvis lederne ikke bakker op. Der er forskel på, hvor meget lederne griber ind i den pædagogiske faglighed og skaber opbakning til forbedringsarbejdet i medarbejdergruppen. Her er lederne forskelligt udfordret i relation til åbenhed i medarbejdergruppen.

Når Program for Læringsledelse bliver til en kultur for læring

Sammenhæng i hele den organisatoriske læringskæde kommer til udtryk, når både forvaltning, ledelse og medarbejders fremgangsmåder er blevet kollektive. Så udvikler organisationen sig på tværs af forvaltning, ledelse og medarbejdere og bevæger sig fra et program for læringsledelse til kulturer for læring. Det er kendetegnene for de fleste af de daginstitutioner, der placerer sig højt i kortlægningerne. Her er der opbakning, der kan spores fra forvaltning, og blandt ledere og medarbejdere, der har lagt et stort arbejde i at omsætte elementerne i Program

for Læringsledelse – Dagtilbud. De har etableret en kollektiv kultur baseret på fælles mål, fælles rammesætning og feedback, der gør organisationen i stand til kontinuerligt at udvikle sig og inddrage ny viden.

(Citater ledere daginstitutioner - høj score)

Opbakning i organisationen: Jeg tænker det er, det der.... hvis man har ledelse altså også som medarbejdere. Man bakker op og også hjælper med at prioritere.

Fælles mål: Nu er det det vi har fokus på, og der er så meget andet vi også kunne, men nu tager vi lommelygten og retter her hen.

Rammesætning: De er meget beskrevet, hvornår er møderne og hvornår skal man, deadline for aflevering af sin planlagte aktion, og hvornår skal man så mødes igen og hvordan arbejder man med reflekterende teams og sådan, jo det er meget. Altså der er en drejebog for det.

Feedback: Den der feedback de har fået det har virkelig været godt givet ud selvom det har været et stort arbejde og både selv læse alt og også gå ind i hver enkelt men det var.... Det fik vi positiv feedback på, og det var simpelthen så fedt. Det er en måde at blive set på.

Det bliver fremhævet positivt, når forvaltningens medarbejdere sætter retning, rammesætter, bakker op og giver feedback. På samme måde som den lokale ledelse har betydning for at føre intentionerne ud i livet, så har forvaltningens måder at udføre faglig og organisatorisk ledelse på samme betydning. Det er de samme forhold, der går igen, når lederne omtaler forvaltningens rolle. Det handler om, hvordan ledelse på alle niveauer fra forvaltning over lokal ledelse over medarbejdere til børnene, altså hvordan hvert led i læringskæden forvalter sin ledelsesopgave.

Det systemomfattende samarbejde betyder også, at ledere og medarbejdere føler sig "set", og deres faglighed taget alvorligt.

Jamen vi sætter jo de forpligtende rammer med data tænker jeg, det bliver fuldstændig plottet ind, at nu arbejder vi med læringsgrupperne, og så er den der. Nu laver jeg aktionslæring, og så er der en ramme for hvordan man gør det. Tæt opfølgning på daglig ledelse på personalemøde og teammøder eller... Og NN har jo også været ude og både observere og har også filmet og sådan noget, så der er helt tiden opmærksomhed på den ledelsesmæssige feedback.

Når Program for Læringsledelse er et fælles fokus, så integreres målene i hverdagens praksisformer. Det bliver "en måde huset fungerer på" – en kultur for læring. Både ledere og medarbejdere fremhæver kortlægningerne som redskaber, der gør arbejdet mere målrettet.

Når Program for Læringsledelse bliver til kultur for læring:

Begreber	Arbejdsformer
• Fagligt fokus • Struktureret • Analytisk • handlerettet • Måltrettet • Kultur for læring	• Der reflekteres i faglige termer • Der arbejdes struktureret • At der arbejdes analytisk med fokus på data og forbedringer • At der arbejdes måltrettet med fokuserede indsatsområder. Fælles mål og handlinger følges ad • systemomfattende. Afstemt styringskæde mellem forvaltning, ledere og medarbejdere. Alle holder hinanden oppe på det. "vi turde ikke komme uforberedt" • At der udvikles kultur og sprog for fagligheden

Tabel 1. Kendetegn for institutioner, når Program for Læringsledelse bliver til kulturer for læring

Det fælles kollektive fokus betyder, at man arbejder frem mod fælles mål, og det giver synergi, fordi alle taler samme sprog, er optaget af det samme og at man også kollektivt får erfaringer med at lykkes med at føre indsatserne ud i livet. Man navigerer efter et fælles kort (Irgens, 2016). Man anvender data i kortlægningerne i fælles udforskning af, hvilke mål, det er relevant at arbejde med, hvilke metoder, der skal tages i anvendelse og sætter intenst ind på tværs af ledelse, praksis og forældre. Dette kollektive fokus medvirker til, at kvaliteterne med større sandsynlighed udvikles.

Når der er udviklet en kultur for læring, så afventer man med spænding resultaterne af kortlægningerne.

(Ledercitat høj score).

Altså jeg tænker, at den nysgerrighed den ligger faktisk lidt på det resultat, der kommer af T3, og hvad vi så egentligt får af svar. Et er, at vi har jo været total ude med observatørøjnene. NN har timer på gulvet i begge huse og har også været ude at have det helt tætte, så noget af det samler vi jo sammen og siger, hov er der egentligt – er der overensstemmelse, eller er der uoverensstemmelse mellem de tal, der kommer frem og resultater kontra det, vi ser. Det er i hvert fald noget af det, som jeg i hvert fald bliver mega nysgerrig på. Jeg tror også, at jeg kan tale for dig ind i det.

Præcis.

Så vi går sådan lidt og venter.

Ja.

Et på en medarbejderundersøgelse, og to på den her....

Ja, det kan jeg godt forstå.

Så vi går også og tripper lidt.

Ja. Ja.

Ja, der er lang tid til slutningen af november, når resultaterne kommer

Når Program for Læringsledelse bliver til en kultur for læring, så er man fælles optaget af de fælles arbejdsformer og den betydning, de har for at drive fagligheden frem.

PFL som ledelsesværktøj

Arbejdsformerne understøtter således lederens grundlag for at skabe en fælles kultur for faglighed. Det giver lederne det faglige ledelsesgrundlag, der støtter udvikling af pædagogikken og organiseringen i hverdagen. Man kan henvise til de fælles målsætninger med eksempelvis vægt på fordybelse i aktiviteter i hverdagen mv. Således sætter kortlægninger og mål retning for, hvordan hverdagen organiseres og støtter ledelsens faglige pædagogiske ledelsesopgave med henblik på at støtte børnenes udvikling bedst muligt.

Lederne nævner også, at medarbejderne får bedre ejerskab af PFL-Dagtilbud, fordi de arbejder målrettet med aktioner, hvor de afprøver ting i praksis, som de har været med til at identificere og gerne vil prøve af. Skriftligheden om målene, opfølgningen på målene, fokus gennem handling og opfølgning. Pædagoger og ledere giver udtryk for, at de iagttager ud fra data og bruger data til at understøtte udvikling. De anvender forskellige typer af data, eksempelvis at filme de gode eksempler som de viser på personalemøder. De highlighter det, de gerne vil se, og har positive forventninger. De arbejder i reflekterende teams, så man inspirerer og deler med hinanden. Aktionslæringsformen gør sandsynligheden for, at det lever videre og breder sig, større.

(citater leder) Altså, vi har jo hele tiden arbejdet bevidst med tingene, men man kan sige, vi får lige et skud ekstra til at sige, "Nu skal vi virkelig have fokus på det her", og den bliver ikke bare lagt på hylden igen, den er der hele tiden.

Fleere nævner, at PFL hænger sammen med den nye styrkede læreplan, LP modellen, diplomuddannelsesforløb, ICDP, KRAP og andre vigtige tiltag på daginstitutionens område. "Det hele smelter sammen".

Der er også et eksempel på, at lederne giver udtryk for, at Program for Læringsledelse bliver set som en række adskilte indsatser man skal tage sig af som leder, og at man prioriterer andre opgaver parallelt, eksempelvis implementeringen af læreplanerne eller andre indsatser, daginstitutionerne er blevet pålagt. Her ligger en opgave i at formidle PFL arbejdsformen som organisatorisk udvikling, der kan rumme de andre elementer, der bliver arbejdet med i daginstitutionerne. PFL-Dagtilbud bygger på de samme mål og tilgange som den nye læreplan, og der kan derfor arbejdes med PFL inden for eller sammen med de nye læreplaner, som en fremgangsmåde der kan arbejdes med i relation til læreplaner, og hvor læreplanerne kan integreres. Der vil blive arbejdet med, hvordan fremgangsmåder og arbejdsredskaber i PFL og de nye læreplaner er sammenhængende i version 2.0 af

PFL – Dagtilbud vil alle kompetencepakker blive revideret, så koblingen til læreplanerne bliver mere tydelig.

Afrunding – daginstitutionernes arbejde med at skabe forbedringer

I arbejdet med den styrkede pædagogiske læreplan fremhæves det, at daginstitutionernes ledelse skal udvælge, oversætte og sætte en retning for arbejdet med den pædagogiske læreplan og det fælles pædagogiske grundlag, samt være ansvarlig for, at der etableres en evalueringskultur, som løbende udvikler og kvalificerer dét pædagogiske læringsmiljø, som skal muliggøre alle børns trivsel, læring og udvikling (Børne- og Socialministeriet, 2018). I dette arbejde er brug af pædagogisk dokumentation og herunder data et vigtigt element. En vigtig forudsætning for dagtilbud af høj kvalitet er, at alle dagtilbuddets pædagogiske medarbejdere ledes af en professionel pædagogfaglig og tydelig ledelse (Ministeriet for Børn og Undervisning, 2012), der både arbejder med høj grad af pædagogisk ledelse, såvel som strategisk og administrativ ledelse.

Undersøgelsen viser, at der er forhold i ledelse, organisering og samspil internt og eksternt, der stiller daginstitutionerne forskelligt.

Ledelse på alle niveauer fremtræder i denne undersøgelse som vigtigt for, hvordan der arbejdes med den pædagogiske udvikling. I det systemomfattende perspektiv er det helt afgørende, hvordan hvert led i læringskæden griber og omsætter arbejdet med arbejdsformerne og fagligheden i praksis. Det har betydning, at alle led i læringskæden arbejder med organisatoriske såvel som faglige perspektiver.

Der er forhold i læringskæden, der udfordrer og gør det vanskeligere at skabe den høje kvalitet. Eksempelvis ved lederudskiftning, eller hvis ledelsen overlader det organisatoriske og faglige arbejde til medarbejderne. Det betyder, at det er relevant for forvaltningerne at rette en særlig opmærksomhed mod ledelsesbemanding i de daginstitutioner, hvor der er behov for udvikling. Det har stor betydning, at der er sammenhæng i hele læringskæden fra forvaltning til den lokale ledelse, til teams og medarbejderne.

Der kan med fordel rettes en mere omfattende støtte og opbakning til ledere og medarbejdere, der hvor der er særlige udfordringer i form af lederudskiftning, eller hvor der er kulturer, der er stagneret eller lukker sig om sig selv, eller har vanskeligt ved at udvikle pædagogisk kvalitet.

Undersøgelsen viser, at for nogle daginstitutioner har arbejdet med Program for Læringsledelse medvirket til, at der har udviklet sig systemomfattende kulturer for læring. Det systemomfattende perspektiv kommer til udtryk der, hvor der kan spores sammenhæng mellem organisering og faglighed i forvaltningen gennem daginstitutionernes ledelse og til medarbejderne.

Undersøgelsen viser, at der er sammenhæng med kvalitet, og hvordan lederen griber opgaven med at udvikle fagligheden. Ligesom lederne ikke bare kan overlade fagligheden til pædagerne, så kan forvaltningen heller ikke bare overlade

ledelsen til lederne. Støtte og sparring til lederen, overlevering af værdier og arbejdsmåder ved ny-rekruttering, målrettet rekruttering af ledere, der har vist resultater, er eksempler på indsatser, der kan højne kvalitet, der hvor børnene har størst behov. Der er brug for ledelse tæt på i alle led af læringskæden.

Daginstitutioner, der ligger højt i kvalitetsvurderingerne kommer til udtryk som en stærk organisation, der hviler på et fælles fundament af faglighed. I højkvalitetsdaginstitutioner er udviklet en særlig kultur, hvor der kontinuerligt reflekteres og handles i overensstemmelse med fælles faglighed og mål. Der er et fælles fokus og enighed om, hvad man vil og kan med pædagogikken, og arbejdsmåderne er velintegrerede i hele personalegruppen. Disse institutioner arbejder ud fra et fælles fagligt engagement og kollektivt med kontinuerlig udvikling af kvalitet.

Referencer

- Børne- og Socialministeriet. (2018). *Den styrkede pædagogiske læreplan: Rammer og indhold*. Børne- og Socialministeriet.
- Hansen, O.H.; Nordahl, T.; Øyen Nordahl, S.; Hansen, L. S.; Hansen, O.: (2016). *Læringsrapport 2015 – Uligheder og variationer i dagtilbud*. Aalborg Universitetsforlag.
- Hansen, L. S. (2018). En tilgang til arbejdet med forbedring af dagtilbuddets læringsmiljø. I: *Paideia: tidsskrift for professionel pædagogisk praksis*.
- Hansen, L.S., Hansen, O., Ringsmose, C. (2019). *Projektbeskrivelse PFL Dagtilbud 2.0*. Aalborg Universitet
- Heckman, J. (2006). Skill Formation and the Economics of Investing in Disadvantaged Children. *Science*, 312, 1900-1902. <https://pdfs.semanticscholar.org/1f01/89cb06d21160c6b40ef3a1f57d679c402ebf.pdf?ga=2.191715753.2094811263.1585861179-125992292.1585861179>
- Irgens, E., J. (2015). *Profesjon og organisasjon*. Fagbokforlaget.
- Kirkeby, Ole Fogh (2008). "hvad sker der?". I: Cecchin, D. & Johansen, M. Wennerberg. (2008). *Pædagogfaglig ledelse*. BUPL
- Lazzari, A. & Vandenbroeck, M. (2013). *The impact of Early Childhood Education and Care on cognitive and non-cognitive development. A review of European studies*. https://www.researchgate.net/publication/236347063_The_impact_of_Early_Childhood_Education_and_Care_on_cognitive_and_non-cognitive_development_A_review_of_European_studies
- Lindqvist, D.W.A.; Ringsmose, C., Allerup, P.(2012). *Kvaliteter i det sproglige læringsmiljø i børnehaven*. I Svinth, L, & Ringsmose, C. (2012). *Læring og Udvikling i Daginstitutioner*. Dansk Psykologisk Forlag

OECD (2006), *Starting Strong II: Early Childhood Education and Care, Starting Strong*, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/9789264035461-en>.

Olsen, H. (downloadet www december 2019). *Kvalitative analysestrategier og kvalitetssikring*. Socialforskningsinstituttet. https://psy.au.dk/fileadmin/Psykologi/Forskning/Kvalitativ_metodeudvikling/NB31/ARTIKEL.NYHEDSBRV.pdf

Ringsmose, C., Kragh-Müller, G. (2014). *KIDS - Kvalitet i Daginstitutioner*. Dansk Psykologisk Forlag

Ringsmose, C. (2019). Lederes perspektiver på virkningsfuld praksis i dagtilbud i udsatte boligområder. *Pædagogisk Psykologisk Tidsskrift nr. 56. årg. Nr. 4 – Tema: Virkningsfuldt pædagogisk arbejde*.

Sylva, K., Melhuish, E., Sammons, P., Siraj-Blatchford, I. & Taggart, B. (2004). *The Effective Provision of Pre-school Education (EPPE) Project: Findings from pre-school to end of key stage 1*. Nottingham, United Kingdom: Department for Education and Skills.

Schweinhart, L.J., J Montie, Z. Xiang, W.S. Barnett, C.R. Belfield and M. Nores (2005). *Lifetime Effects: the High/Scope Perry Pre-school Study through Age 40*, High/Scope Educational Research Foundation, Ypsilanti, MI.

Shonkoff, J.P. & Phillips D.A. (2000). *From neurones to neighborhoods*. National Academies press.

UNICEF (2007). *Child poverty in perspective. An overview of child well-being in rich countries. A comprehensive assessment of the lives and well-being of children and adolescents in the economically advanced nations*. Innocenti Research Centre. Report Card 7.

Kapitel 3:

Observationer af kvalitet i daginstitutioner

Når man undersøger og vurderer kvalitet i daginstitutioner bygger det på værdier, men også på forskning og teori om, hvad der har betydning for at skabe gode trivsels- og udviklingsmuligheder for børn. Kvalitet i børns opvækst er således på den ene side baseret på viden om små børns behov for udviklingsstøttende samspil, men når vurderingsredskaber alligevel ser forskellige ud, så skyldes det, at kvalitet også er et sammensat fænomen, hvor mange faktorer indgår, og hvor der er forskellige opfattelser af kvalitet fra kultur til kultur. Danske daginstitutioner bygger på en bred tilgang til børns udvikling og læring, hvor der lægges vægt på, at børn lærer gennem leg, aktiviteter, rutinesituationer og over hele dagen (Børne og Socialministeriet, 2018). I andre lande har man andre tilgange til børns læring i daginstitutioner. De to primære pædagogiske tilgange på daginstitutionsområdet er den nordiske tradition og den fransk-engelske tradition udmøntet i en "early education approach" eller "the readiness for school tradition" og en "social pedagogical approach" (OECD, 2006). Eksempelvis i England begynder man tidligere end i Danmark med bogstav- og læseindlæring. Samlet for børns læseudvikling på tværs af Danmark og Englands forskellige tilgange til læring i daginstitutioner⁴, så læser engelske og danske børn lige godt når de er ni år (Clausen & Ringsmose, 2017). Kvalitet er således også udtryk for, at der er forhold, der er generelt understøttende for børns udvikling, men også forhold, der vægtes forskelligt i forskellige kulturer.

I OECD rapporten Starting Strong. Early Childhood Education and Care (2006) understreges det, at den ene tradition ikke er bedre end den anden, men at der er nogle principper, der ser ud til at understøtte børns læring, udvikling og trivsel:

- At læring sker gennem relationer
- At der tages udgangspunkt i børns naturlige måder at lære på
- Uformel, men intens udforskning med udgangspunkt i barnets interesser
- At der lyttes til børnene
- Projektarbejdsform, der giver anledning til dialog
- Dokumentation

⁴ Vi kan ikke vise sammenhængene tidligere, da der ikke er samlet resultater før PIRLS, når børnene er ni år.

Der er bred enighed i forskningen om betydningen af relationer, samhandlinger og kontakt. I OECD rapporten gives udtryk for bekymring, hvis tilgangen til læring bliver mål og færdigheder, der ligger fjernt fra barnets naturlige måde at lære på. Der lægges vægt på, at barnet har indflydelse i alle læringsbestræbelser, og at der vises tillid til og tages udgangspunkt i barnets egne læringsstrategier i form af en legende tilgang til aktiviteter. Der lægges vægt på, at man lytter til små børn. Ved at lytte til børnene viser man respekt for barnets evne til at vise retning for sin egen læring. Der lægges vægt på, at det er veluddannet personale børnene mødes med, og at det foregår i et righoldigt stimulerende miljø. Der lægges vægt på projektarbejde eller emnearbejde, der kan give anledning til dialog mellem børn og voksne, men også til, at man anvender andre udtryksformer end sproglige. Målet er, at børnene udvikler lyst og nysgerrighed for læring samt tillid til egen læring, snarere end at opnå nogle på forhånd definerede mål for viden og færdigheder.

Det er grundlæggende, at børnene oplæres til demokratiske værdier og refleksioner gennem refleksion og samtale.

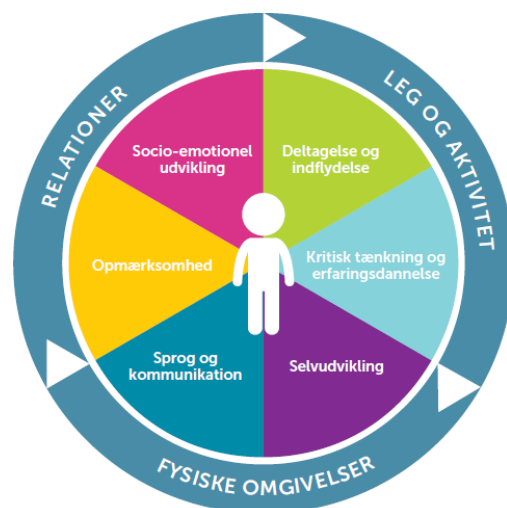
learning to live together (adults and children) in a respectful, dialogic manner

Selvom kvalitet i daginstitutioner kan vurderes og tolkes af forskellige interessenter: børn, forældre, pædagoger, politikere og andre med forskellige vinkler og perspektiver (eksempelvis ønsker forældrene flere voksne sammen med børnene), så viser en undersøgelse i ti kommuner, at der her hjemme findes fælles referencer til kvalitet i daginstitutioner på tværs af kommuner og forvaltninger (Ringsmose, Svinth 2019). Det kan ses i lyset af kendskabet til den internationale forskning om kvalitet i daginstitutioner, blandt andet er der udbredt kendskab til Heckmanns forskning samt forskningen i EPPSE studiet (Ringsmose, Svinth, 2019).

I denne sammenhæng undersøges kvalitet i et perspektiv på, hvordan den faglige kvalitet kommer til udtryk i hverdagen i daginstitutionen. Observationerne er gennemført med KIDS materialet (Ringsmose, Kragh-Müller, 2014), der er et redskab til systematisk at observere og udvikle den pædagogiske kvalitet i daginstitutioner. KIDS er udviklet på baggrund af forskningen i pædagogisk kvalitet samt udviklingspsykologisk viden om, hvordan børn lærer og udvikler sig. KIDS materialet er tilpasset en dansk kulturel sammenhæng og er udviklet sammen med danske pædagoger. De forhold, der vurderes er således centrale og relevante for danske daginstitutioner. Det er et redskab, der retter sig mod de professionelle voksne, der har ansvaret for at tilrettelægge gode udviklingsmuligheder for børnene på baggrund af viden om, at daginstitutioner af høj kvalitet kan mindske behov for særlige indsatser og medvirke til, at børn i udsatte positioner får mere lige chancer. KIDS er udviklet således, at en høj score kan føre til forbedret udvikling hos udsatte børn. Kvaliteter, der fører til forbedrede udviklingsbetingelser for børn i udsatte positioner er vigtige for alle børn, men kommer særligt til udtryk, når børnenes sociale baggrund ikke påvirker deres muligheder for at udvikle sig og lære. KIDS er valideret i samarbejde med professor i statistik Dr. William Boone, Miami University (Ringsmose, Kragh-Müller, 2020).

KIDS modellens opbygning

KIDS-modellen er konstrueret, så man overordnet vurderer den pædagogiske kvalitet i forhold til tre områder (den yderste ring), nemlig hvilke erfaringer, interaktioner og samspil barnet får mulighed for at indgå i gennem de fysiske omgivelser, relationer og kvalitet i lege og aktiviteter.

Figur 1. KIDS-modellen

Med denne baggrund kan man bevæge sig ind i den inderste ring og vurdere kvaliteten af de udviklingsområder, der er vigtige for det 0-6-årige barns udvikling, og hvor samspillet med omgivelserne har betydning for barnets udviklingsmuligheder. De seks områder er det, der er knyttet til læringsaspekter generelt. Eksempelvis er udvikling af sprog sammenhængende med kvaliteten af det sproglige læringsmiljø, barnets muligheder for at udvikle sig i relationer er sammenhængende med kvaliteterne i de relationer barnet indgår i, barnets muligheder for udvikling af en god opmærksomhed er sammenhængende med kvaliteter i omgivelserne, osv. (se KIDS. Kvalitet i Daginstitutioner. Ringsmose, Kragh-Müller, 2014).

KIDS er designet, så områderne i den yderste ring kan anvendes til en overordnet og grundlæggende vurdering af de omgivelserforhold, der har betydning for at skabe kvalitet i barnets opvækstbetingelser i daginstitutionernes læringsmiljø. Det vil sige, at andre væsentlige forhold, der stiller børn forskelligt i deres opvækst (strukturelle forhold; personalets uddannelse, institutionens størrelse mv., eller forhold omkring boligområde) ikke indgår i KIDS. Den yderste ring i modellen svarer til det, som forskning viser, er de vigtigste kontekster for et barns udvikling i de nærmeste omgivelser, nemlig relationer, fysiske omgivelser og lege- og aktivitetsmuligheder, her vurderet i institutionen. Den inderste ring i KIDS-modellen er udviklet, så man kan arbejde med børnenes muligheder for udvikling på specifikke områder. Disse områder kan vælges til i forhold til, hvilke områder af KIDS den enkelte institution vælger at arbejde med.

KIDS er bygget op, så kvaliteten vurderes i forhold til en række udsagn, der bygger på forskning, og hvor observatøren på en skala fra 1-5 skal svare, så scoren bliver udtryk for den kvalitet, der observeres.

4.1. Trøst til barnet				
Pædagogen hjælper barnet med at falde til ro, hvis barnet er ked af det eller ophidset. (Angiv kun ét svar)				
Sjældent	Af og til	Jævnligt	Ofte	Næsten altid
1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐

4.2. At rumme følelser				
Pædagogen accepterer og rummer barnets følelser (at være sammen med barnet, mens barnet har følelsen, uden at ville ændre følelsen). (Angiv kun ét svar)				
Sjældent	Af og til	Jævnligt	Ofte	Næsten altid
1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐

4.3. Hjælp til at styre vrede følelser				
Pædagogen hjælper de børn, der ikke kan styre deres vrede, f.eks. gennem at passe på, at de ikke kommer til at slå andre eller ødelægge deres leg. (Angiv kun ét svar)				
Sjældent	Af og til	Jævnligt	Ofte	Næsten altid
1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐

Figur 2. Eksempler på items i KIDS

Der er angivet vejledende retningslinjer for scoringen.

- (1). *Sjældent* henviser til, at man konsekvent ikke kan observere det i de enkelte item angivne handlinger hos pædagogerne, eller at man kun kan observere det en til to gange over en dag.
- (2). *Af og til* henviser til, at man kan observere det i de enkelte item angivne handlinger hos pædagogerne ganske få gange (vejledende under fem gange) på en dag.
- (3). *Jævnligt* henviser til, at man kan observere det i de enkelte item angivne handlinger hos pædagogerne vejledende over syv gange på en dag.
- (4). *Ofte* henviser til, at man kan observere det i de enkelte item angivne handlinger hos pædagogerne gennem hele dagen med nogle undtagelser.
- (5). *Næsten altid* henviser til, at den givne adfærd forekommer konsekvent og hos alle pædagoger og pædagogisk personale gennem hele dagen med en enkelt eller ingen undtagelser.

Items i de fysiske omgivelser scores tilsvarende, men ud fra en beskrivelse som vist i dette eksempel.

1.1. Fysiske omgivelser: rum i rummet				
Graduér på skalaen mellem de tre udsagn. (Angiv kun ét svar)				
Rummet er ikke opdelt ud over med borde og stole. Der er legetøj og materialer i reoler ved væggene.	Der er nogle enkelte muligheder for, at børnene og de voksne kan fordele sig og danne rum i rummet for samvær og aktiviteter, f.eks. opdelt med reoler eller andre rumdelere.	Der er enten rum, børnene kan fordele sig i, eller rummet er inddelt, så det giver mulighed for en god fordeling af børn og voksne i forhold til antallet af børn.		
1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐

Figur 3. Eksempel på item i KIDS fysiske omgivelser

Her tager observatøren stilling ud fra beskrivelsen. KIDS er et observationsredskab, der observeres handlinger og ikke hensigter.

Denne undersøgelses metode

I denne undersøgelse er der gennemført observationer af omgivelsesfaktorerne i læringsmiljøets kvalitet udtrykt i de fysiske omgivelser, relationer og lege og aktiviteter over en hel dag i 12 institutioner. KIDS vurderingerne er samlet i et online scorings program, der er anvendt til at skabe overblik over resultaterne.

Konsulenterne der gennemførte observationerne har alle relevant uddannelsesbaggrund og har modtaget undervisning i brug af materialet. I undervisningen har konsulenterne arbejdet med at score med KIDS ud fra praksiseksempler. I et optimalt forløb var der givet supervision på et konkret observationseksempel, inden konsulenterne selv skulle observere. Det var ikke muligt, så resultaterne skal ses i dette lys, hvilket vil sige, at resultaterne ikke skal opfattes som sikker viden, men i overensstemmelse med fremgangsmåderne i den forstående forskningstype, hvor resultater ikke præsenteres som sikker viden, men med henblik på udvikling af forståelsesrammer og som genstand for argumentation og diskussion med de involverede. Som udforsket bør man kunne genkende sig selv eller det undersøgte.

Observationerne er en del af et samlet kvalitativt studie. Daginstitutionerne i undersøgelsen er udvalgt blandt de daginstitutioner i kommunen, der scorede højest og lavest i den kvantitative kortlægningsundersøgelse i Program for Læringsledelse – Dagtilbud (læringsledelse.dk). Observationerne er gennemført i 12 institutioner: Seks højt scorende daginstitutioner og de seks institutioner, der ligger lavt i score i PFL data i seks kommuner. Første delstudie viste, at der var forskelle imellem de daginstitutioner, der lå højt og lavt, idet daginstitutionerne i undersøgelsen med høj score overvejende var daginstitutioner med mange ressourcestærke familier og børn. Omvendt for de daginstitutioner, der opnår en lav score. I denne

undersøgelse anvendes dette som vilkår i analysen af resultaterne af observationerne, hvor daginstitutionskvaliteten relateres til børnegruppen. Forhold mellem ressourcestærk og ressourcesvag familiebaggrund er knyttet til børnenes socioøkonomiske baggrund. Børn, der har gode stimulerende opvækstbetingelser i hjemmet er mindre udsatte i relation til kvalitet i daginstitutioner. Det betyder ikke, at de ikke også har brug for og har gavn af kvalitet i deres daginstitutioner. Kvalitetsforhold kommer tydeligst til udtryk i udviklingen hos børn fra udsatte familier (Lazzari og Vandenbroeck).

Institutionstype Høj er daginstitutioner beliggende i et boligområde, hvor der er mange børn fra ressourcestærke familier, og der er ingen eller få børn fra ikke-vestlig baggrund. Dette kendetegner fem institutioner. En enkelt beskriver børnegruppen som over middel.

Institutionstype Lav er daginstitutioner beliggende i et boligområde med en overvægt af børn fra tosproget baggrund og mange sårbare og udsatte børn. En enkelt beskriver, at begge yderligheder er repræsenteret. Familier, der har det rigtig svært, men også familier, der pendler og passer deres arbejde.

Socioøkonomi fremkommer i den samlede undersøgelse som et væsentligt forhold for, om en daginstitution placeres højest eller lavest i scoringerne. Undersøgelsens øvrige design er beskrevet i rapportens indledende afsnit. I denne delbeskrivelse er fokus på observationerne. Der er gennemført observationer over en hel dag i 12 daginstitutioner i seks kommuner.

Korrelationsanalyserne er inddraget her, idet de sammenholdes med data i KIDS observationerne. De seks højest og lavest placerede institutioner i kommunerne viste store variationer i forskellene mellem de to daginstitutioner (cohens d) og mellem kommunerne. Det tyder på, at der er store forskelle i læringsmiljøerne, børn møder.

	Kommune 1		Kommune 2		Kommune 3	
Højeste score	Børnehus 1	3,43	Børnehus 3	3,57	Børnehus 5	3,61
Laveste score	Børnehus 2	3,00	Børnehus 4	2,61	Børnehus 6	2,07
Cohens d		0,63		1,69		2,18

Tabel 1. Korrelationsanalyser, der viser daginstitutionernes placeringer samt forskellene udtrykt i cohens d

	Kommune 4		Kommune 5		Kommune 6	
Højeste score	Børnehus 7	3,95	Børnehus 9	3,71	Børnehus 11	3,73
Laveste score	Børnehus 8	2,24	Børnehus 10	2,81	Børnehus 12	2,34
Cohens d		4,26		1,94		2,07

Tabel 2. Korrelationsanalyser, der viser daginstitutionernes placeringer samt forskellene udtrykt i cohens d

Cohens d er udtryk for forskellene i standardafvigelse.

Gennemsnit gruppe A – Gennemsnit gruppe B

Gennemsnitlig standardafvigelse (vægtet)

Resultat udtrykt i Cohens d er udtryk for forskellene mellem de to daginstitutioner, der repræsenterer kommunens højest og lavest placerede institutioner og er dermed et standardiseret udtryk for forskellene mellem de to institutioner beliggende i samme kommune.

Hvis man ser pointforskellene i KIDS scorerne, så er kommunen, der har den mindste forskel (0,63) også den med den højeste KIDS score blandt de lavest scorende og dermed de bedste muligheder for at tilbyde børnene forbedrede udviklingsmuligheder.

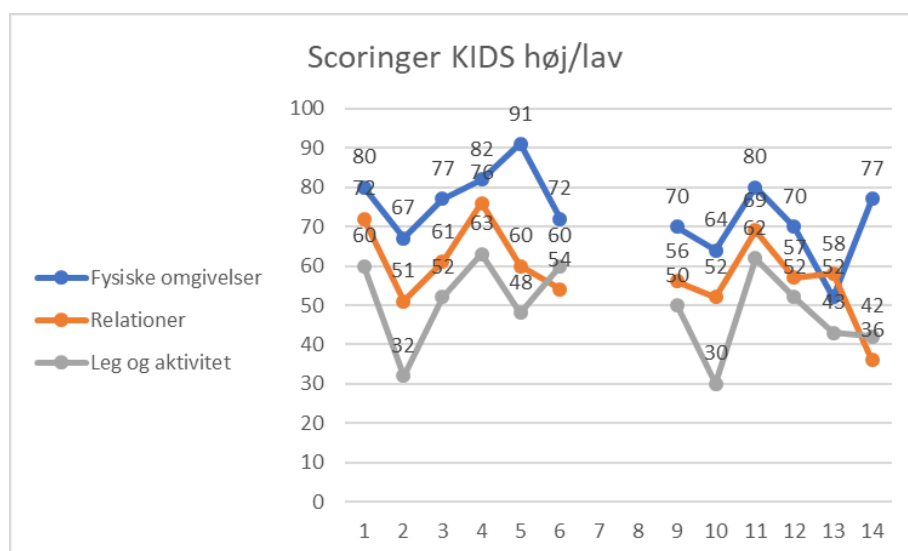
Udvælgelses cohens (effekt mål) PFL data	Pointforskel KIDS høj/lav
0,63	+21
1,69	-42
2,18	-4
4,26	-46
1,94	-31
1,69	-36

Tabel 3. Sammenhæng mellem institutionernes scoringer i PFL data og i KIDS data

Overordnet ligger daginstitutionerne, der scorer lavt i Program for Læringsledelse, også lavere i KIDS vurderingerne. Det er forventeligt, da begge materialer trækker på forskning om kendetegn for kvalitet i daginstitutioner. Det er en styrke for programmet, at det også forholdes til andre typer af data, der underbygger det, som kortlægningerne viser.

Observationer af de pædagogiske miljøer

Denne figur sammenfatter scoringerne i alle 12 daginstitutioner på de tre områder af læringsmiljøerne, der er observeret: fysiske omgivelser, relationer og lege og aktiviteter.⁵

Figur 4. KIDS observationer i 12 daginstitutioner høj score/lav score i korelningerne i PFL-dagtilbud. X-aksen viser institution 1-6, der lå højt i de kvantitative data i PFL Dagtilbud. 9-14 viser de seks daginstitutioner, der lå lavest i de kvantitative data. Y-aksen angiver den summerede score. Det betyder, at den institution, der har scoret lavest (30) i leg og aktiviteter har en summeret score på 30 i de 8 items i KIDS lege og aktiviteter.

Sammenfatning af resultaterne af de 12 daginstitutioner, der medvirker i undersøgelsen viser, at kvaliteten overordnet set er lavere i de daginstitutioner, der har mange børn i udsatte positioner, og som også ligger lavt i scoringerne i data i PFL-Dagtilbud. Det er kritisk i lyset af, at høj kvalitet har særlig betydning for at skabe gode udviklingsbetingelser for børn i udsatte positioner.

Resultatet skal ses i lyset af, at danske dagtilbud ikke hidtil er lykkedes med at bidrage væsentligt til reduktionen af udsathed. I 2016 konkluderede det ansvarlige ministerium på dagtilbudsområdet, at indførelsen af pædagogiske læreplaner ikke havde mindsket den såkaldte negative sociale arv, og at der stadig er mange børn, der ikke får det fornødne udbytte af deres dagtilbudsliv (Ministeriet for Børn, Undervisning og Ligestilling, 2016, Rådet for Børns Læring, 2017). Tidligere undersøgelser (Hansen, Nordahl, Øyen Nordahl, Skov Hansen, Hansen, 2016; Ringsmose, Svinth, 2019) bekræfter, at kvaliteterne varierer mellem daginstitutioner, og at der er udfordringer i daginstitutioner beliggende i udsatte boligområder. Der er opmærksomhed i forvaltningerne på at udvikle kvalitet der, hvor behovet er størst, men at det er udfordrende (Ringsmose, Svinth, 2019).

⁵ Tabellerne der indgår er til illustration af observationerne i de 12 institutioner og ikke med henblik på statistisk signifikans.

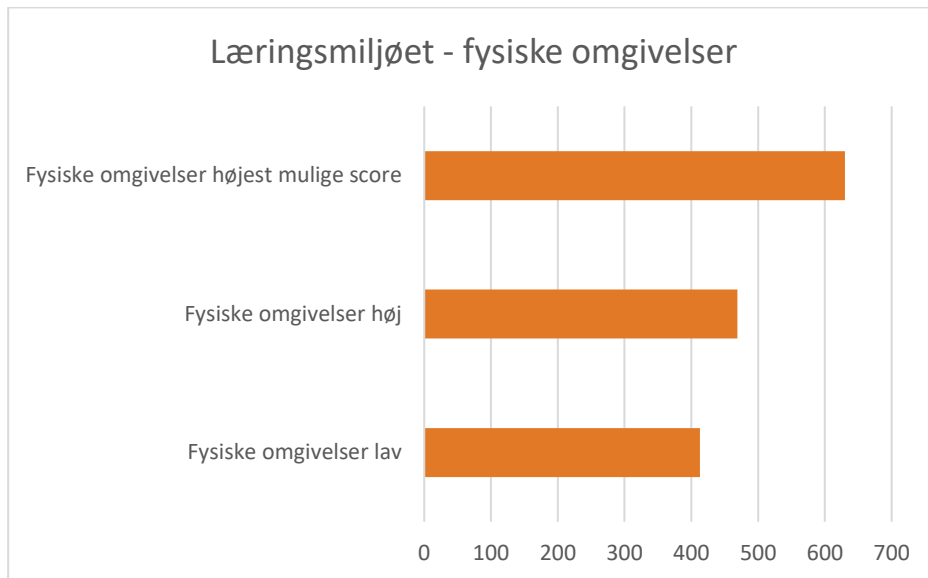
Selvom dette giver anledning til at sætte spørgsmålstegn ved, om kvaliteten i daginstitutionerne er høj nok i udsatte boligområder, så er resultaterne udtryk for en del variation mellem daginstitutionerne. Disse variationer vil blive belyst i det følgende på de områder, som observatørerne har observeret på i den yderste ring i KIDS modellen, og hvordan kvalitet i læringsmiljøet kommer til udtryk i de fysiske omgivelser, i relationer og samspil, i lege og aktiviteter.

Læringsmiljøets fysiske omgivelser

Items i KIDS, der er rettet mod de fysiske omgivelser, bygger på, at rum og materialer er rammer for sociale sammenhænge og for erfaringsmuligheder, lege og aktiviteter og for de voksnes arbejde med pædagogikken. Items om de fysiske omgivelser i KIDS handler om børnenes muligheder for at fordybe sig og have uforstyrrede lege og aktiviteter samt muligheder for at være med i fællesskaber i overensstemmelse med alder og behov. Rum, der er inspirerende, og materialer, der er synlige og tilgængelige, virker tiltrækkende på både børn og voksne (Ringsmose, Staffeldt, 2012). Når mange børn er samlet et sted, har det betydning, at rummene er lette at aflæse, så børnene ved, hvilken adfærd der forventes, hvad det er muligt at foretage sig, og hvordan der kan skabes en god fordeling af voksne og børn. På den måde undgår børnene at forstyrre hinanden, og alle kan finde sig til rette. Områder med mulighed for både høje lyde og store armbevægelser må ikke være forstyrrende for områder med mere rolig aktivitet. Både aktiviteter i højt lyd- og aktivitetsniveau (fangeleg, boldlege, gemmeleg) og lavt lyd- og aktivitetsniveau (læse bøger, tegne, modellervoks) kan være aktiviteter med rigtig god fordybelse. Hovedsagen er, at aktiviteterne ikke forstyrrer hinanden. KIDS items for de fysiske omgivelser undersøger, om der er adgang til og tilrettelagt med muligheder for at lege og lære. Det undersøges, om der er gode muligheder for samvær med vedvarende fælles opmærksomhed mellem børn og mellem børn og voksne, idet fælles opmærksomhed styrker barnets socialkognitive udvikling (Tomassello, 2003, Sylva et al., 2004).

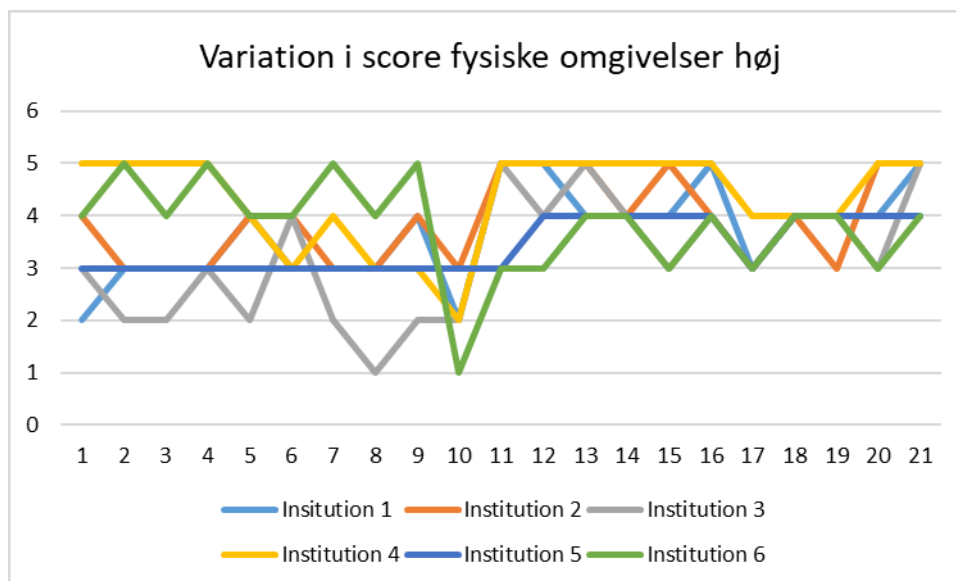
De pædagogiske refleksioner, børnesyn og læringssyn kommer til udtryk i den fysiske indretning. I indretningen kommer børnenes muligheder for indflydelse til udtryk ved, om børnene kan tage rummenes lege og aktivitetsmuligheder i brug og selv gå i gang ud over de aktiviteter, som de voksne planlægger, og som børnene engagerer sig i. Børnesynet kommer til syne i, om rummene er indrettet med udgangspunkt i et børneperspektiv og med udgangspunkt i, hvad der optager børnene og om børnene har adgang til legemuligheder og materialer til lege og aktiviteter. Der må være miljøer, der stimulerer børnenes fantasi ligesom rum, der tilbyder flere muligheder og giver børnene flere erfaringsmuligheder i deres frie leg. Rummene vurderes i relation til børnenes muligheder for at fordybe sig, uanset om fordybelsen er i grupper og med høj lyd eller fordybelse i mere stille lege. Rummene vurderes også i forhold til børnenes muligheder for bare at være.

Som vist, ligger de daginstitutioner, der ligger højt i PFL data også højere i KIDS vurderingerne. Her illustreret for de fysiske omgivelser.

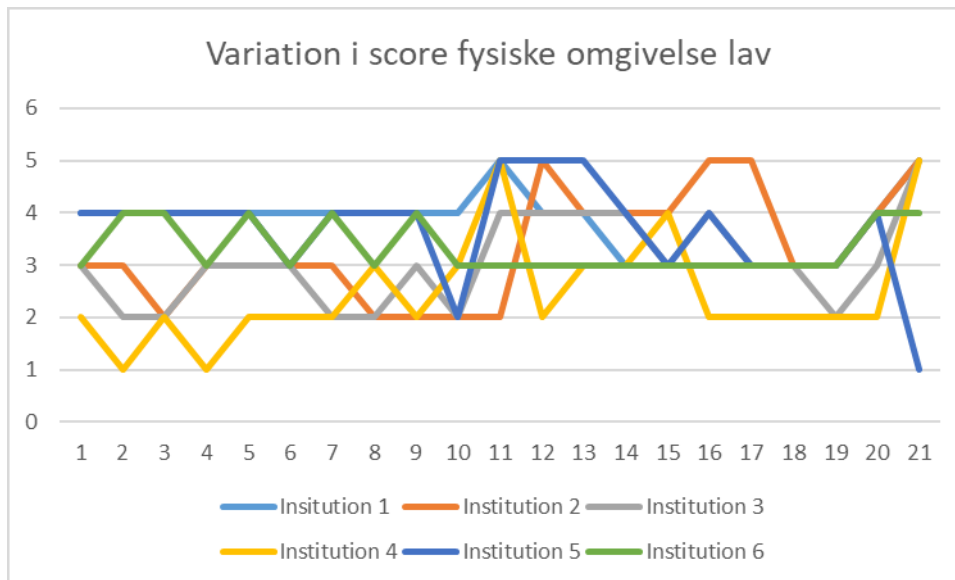

Figur 5. Forskel på fysiske omgivelser mellem daginstitutionerne der ligger højt og lavt i PFL score på tværs af 6 kommuner og 12 daginstitutioner. Søjlerne er udtryk for de summerede svar. Dvs. 12 institutioner har besvaret 21 spørgsmål med scoringer mellem 1 og 5.

Det samlede resultat for de 12 institutioner er udtryk for en del variation mellem scoringerne.

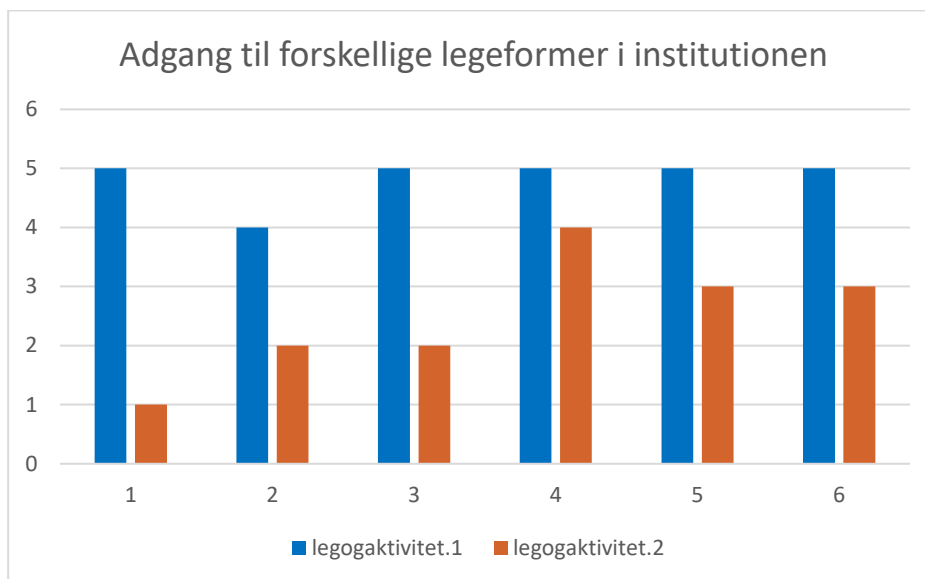

Figur 6. Variation i scorerne for de fysiske omgivelser for institutioner, der lå højt i PFL data. Her kan man følge scoringerne i de 21 items i KIDS, der vedrører kvaliteten i de fysiske omgivelser. Der scores i en likert skala mellem 1 og 5. Den højeste score er 5, den laveste 1. Hvis en streg mangler, så flugter den med en anden institution.

Figur 7. Variation i scorerne for de fysiske omgivelser for institutioner, der lå lavt i PFL data

Scoringmulighederne er mellem 1 og 5 vist på y-aksen, items er x-aksen. For at der kan være tale om et højkvalitetsinstitution, der kan gøre en forskel for sårbare og udsatte børn, så skal scoren ligge over 3 i KIDS. Jo højere desto bedre. Af variationerne kan ses, at de samme institutioner ligger højt på flere parametre og andre ligger lavt, når man ser på figuren "variation i score i fysiske omgivelser lav". Hvis man tager institution (4) som eksempel og ser på variationen mellem den højest og lavest scorende institution i KIDS Data for de fire items i indretningen af de fysiske omgivelser: rum i rummet (1), balance mellem steder, hvor der sker mange ting og steder, hvor der er ro (2). Om det er muligt at have aktiviteter uden at blive forstyrret (3). Og om der er nogle gode, afgrænsede og tematiserede områder for børnenes lege (4). Den højest scorende institution har scoren 4. Den lavest scorende (institution 4) mellem 1 og 2. At der er sådanne variationer i de fysiske omgivelserne mellem institutionerne og dermed den kvalitet børnene møder, kan ikke forklares med, at der er mange børn i udsatte positioner, men snarere forhold omkring hvordan fagligheden kommer i anvendelse. Det samme ses i datasæt for items, hvor spørgsmålet vedrører, om der er adgang til forskellige legeformer i institutionen: rolleleg, regelleg, konstruktionsleg og fysisk udfordrende leg.

Figur 38. Item 3.1 KIDS. Er der adgang til forskellige legeformer i institutionen: rolleleg, regelleg, konstruktionsleg og fysisk udfordrende leg i seks kommuner i 12 daginstitutioner

Det tyder på, at forskelle på institutioner med mange og få børn i udsatte positioner ikke skyldes børnegruppen, men at der er forskelle på, hvordan fagligheden tages i anvendelse i forskellige daginstitutioner. Hvor meget pædagogerne arbejder med at indrette gode lege og læringsmiljøer for børnene. Der er ifølge FOA (2015) generelt ikke afgørende forskel på de vilkår, institutioner, med mange sårbare og udsatte børn, arbejder under i forhold til de vilkår, som findes i institutioner med en lavere belastningsgrad. De fysiske omgivelser i denne undersøgelse tyder på, at det ikke alene er et spørgsmål om ressourcer, men også de professionelles opmærksomhed på udvikling af læringsmiljøer.

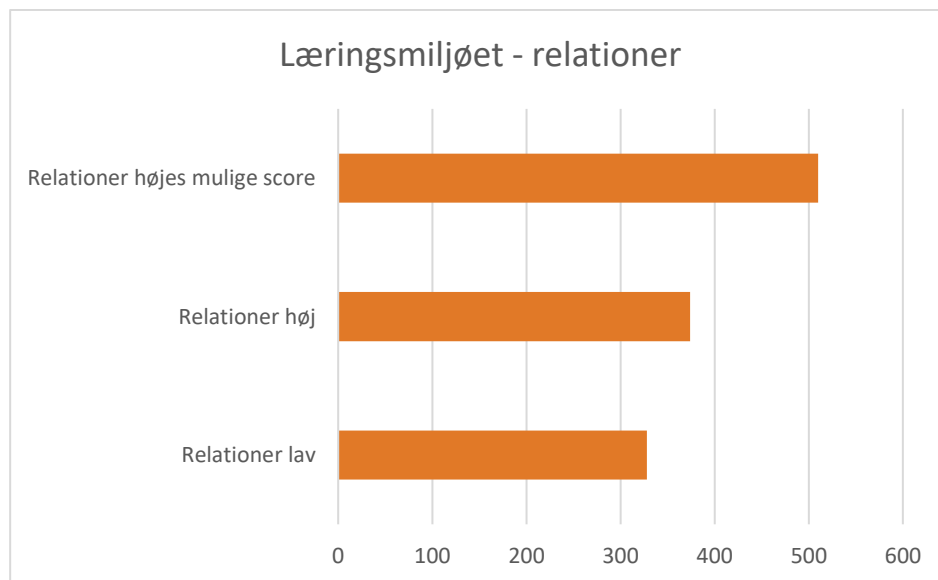
Det positive er, at der er daginstitutioner, der ligger lavt i PFL, men som opnår scorer i fysiske læringsmiljøer over scoren 3, og som dermed har tilrettelagt gode udviklende miljøer for børnene. Institution 5 fremstår som en virksomhedsfuld daginstitution. Der er kun to dyk. Det ene er på item 10, der handler om adgang til pædagogiske værksteder. Et pædagogisk værksted er et rum, hvor man kan have aktiviteter og producere noget. Eksempelvis bageværksted, kreativt værksted, træværksted.

Det har betydning, at børnene har adgang til gode rum og materialer, der er klargjort til børnenes lege og aktiviteter, og at der er en god fordeling af voksne og børn. Derfor kan der med fordel være pædagogiske værksteder til rådighed. Pædagogiske værksteder er steder, hvor børn og voksne kan udvikle noget sammen. Når man ser på scorerne for "Variation i de fysiske omgivelser Høj", så dykker de også på dette item. Det tyder på, at pædagogiske værksteder ikke bliver prioriteret. Institution 5 dykker også på item 21. Det kan være, at det er en lille institution, der ikke har plads til værksteder og som ikke har børnehave og vuggestue legeplads adskilt.

Relationer har grundlæggende betydning

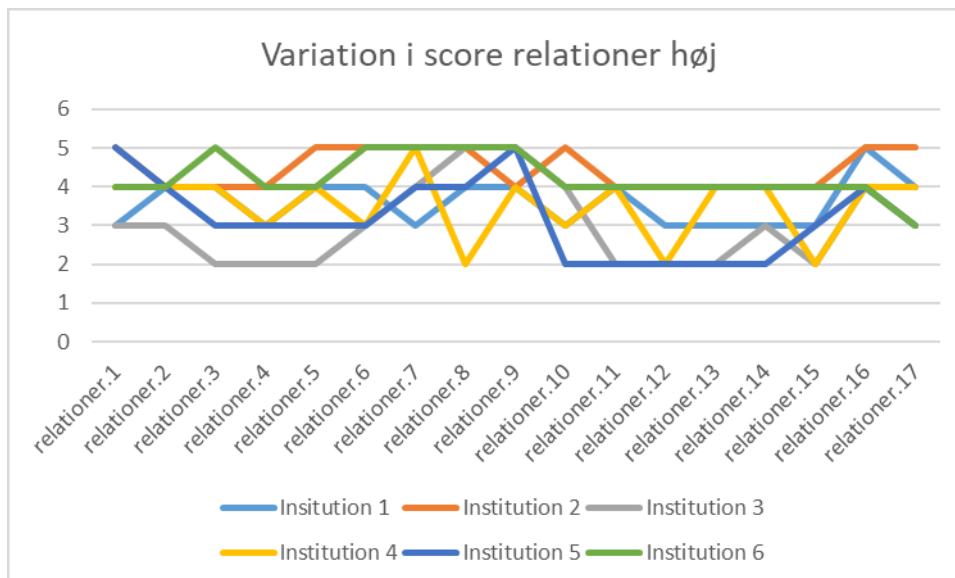
De fysiske omgivelser skal lægges til rette, så de giver mulighed for erfaringer, men også for gode relationer. Det er især relationer, der har betydning for, at børn får gode muligheder for at udvikle sig. Relationer mellem børn og voksne, samt relationer mellem børn har grundlæggende betydning for barnets udvikling (Ringsmose, Kragh-Müller, 2014). Det gælder for såvel barnets selvudvikling, som den følelsesmæssige, sociale og kognitive udvikling. Udviklingsfremmende relationer mellem pædagogerne og børnene er væsentlige indikatorer på god pædagogisk kvalitet. De begreber, der især fremhæves i forskningen som samspilsprocesser, der fører til optimal udvikling for børnene, er fælles opmærksomhed, gensidigt engagement og tilknytning (Nielsen m.fl. 2013). Pædagog – barn relationer, som bygger på dette, har positive virkninger på børns kognitive, sociale og personlige kompetencer (Nielsen m.fl. 2013). Når de sociale interaktioner mellem børn og pædagoger er præget af, at pædagogerne er respektfulde over for børnene, lytter til dem, svarer venligt og imødekommende samt snakker dem gennem konflikter, har det positive virkninger på børnenes socioemotionelle udvikling, børnenes selvtillid og motivation til at lære samt børnenes sociale adfærd (Nielsen et al, 2013, p. 45). Den centrale kvalitet i relationen handler om, at pædagogen møder hvert enkelt barn og er til rådighed for barnet. Endvidere, at pædagogen møder barnet sensitivt, det vil sige, at den voksne kan sætte sig i barnets sted. Undersøgelser viser, at det præger børnenes indbyrdes samspil i positiv retning, når pædagogen møder børnene sensitivt og responsivt. De voksnes engagement i børnene, deres sensitivitet over for børnene, deres evner til at møde børnene alderssvarende og organisere gode miljøer for børnene er afgørende.

Det overordnede arbejde med relationer i de 12 institutioner ligger højere for de institutioner, der også scorer højt i PFL data.

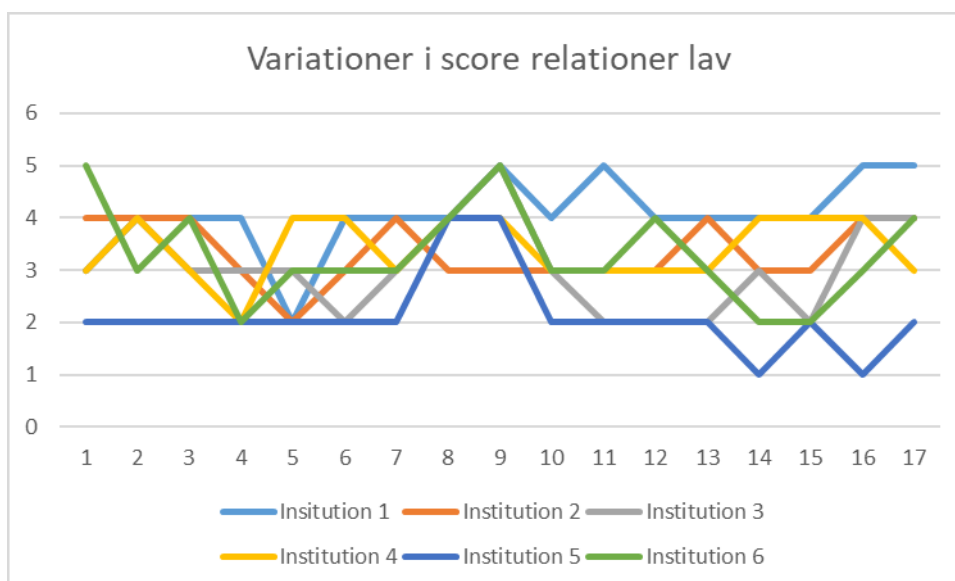

Figur 9. Forskel på læringsmiljøet for relationer mellem daginstitutioner der ligger højt og lavt i PFL score på tværs af 6 kommuner og 12 daginstitutioner

Scoren er udtryk for variationer mellem daginstitutionerne. Også i de institutioner der ligger højt, er der variationer, men mindre variation end i de institutioner, der har scoret lavt i PFL data.

Figur 10. Variation i scorerne i items vedrørende relationer for institutioner, der lå højt i PFL data

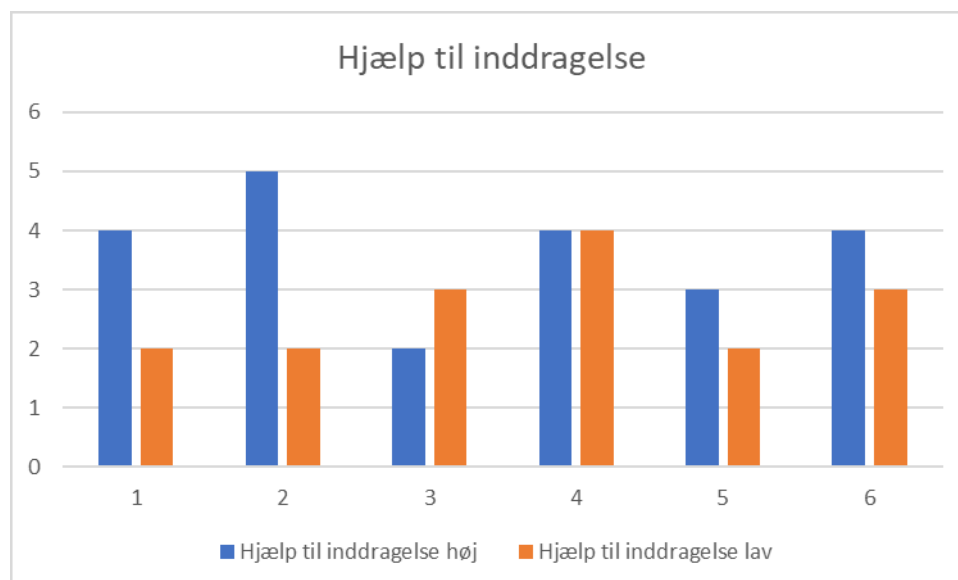
Figur 41. Variation i scorerne i items vedrørende relationer for institutioner, der lå lavt i PFL data

Variationerne kan være udtryk for, at der er forskellige kulturer blandt medarbejderne for kvalitetshandlinger i relationer. Det er værd at bemærke de items, hvor flere institutioner scorer lavt (4.,5.,6.). Item 4 handler om pædagogens arbejdsmed at inddrage børn, der sidder passivt, børn, der går formålsløst rundt og/eller børn, der forstyrrer legen for andre, med at blive involveret i leg eller konstruktiv aktivitet. Scoren kan være udtryk for børn, der går rundt for sig selv

og ikke er med i noget. Det er børn, der er udsatte i relation til at være med i lege og aktiviteter og dermed går glip af vigtige udviklingsmuligheder. Især sårbare og udsatte børn har brug for støtte til at indgå i lege og aktiviteter.

For at forstå variationerne i de relationer børnene møder er item 2.4 taget ud som eksempel på forskellene i scorer.

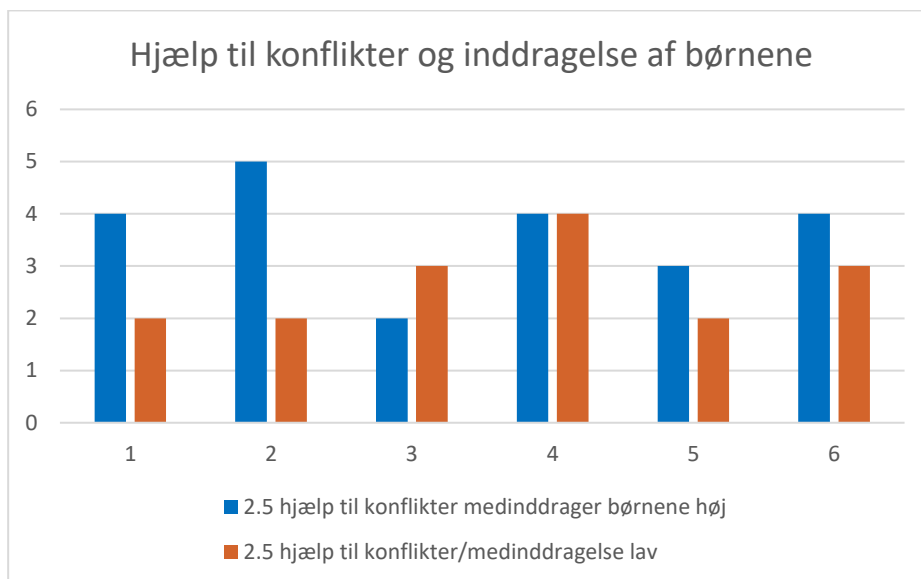

Figur 52. Eksempel på et enkelt item og de seks institutioners scorer i item, der vedrører hjælp til inddragelse

Søjlerne viser forskelle i de 12 institutioners profil i relation til pædagogens arbejde med at inddrage børn, der sidder passivt, børn, der går formålsløst rundt og/eller børn, der forstyrrer legen for andre, med at blive involveret i leg eller konstruktiv aktivitet. Den blå søjle er daginstitutioner, der har fået høj score i PFL data. Den orange søjle er daginstitutioner med lav score og med mange sårbare og udsatte børn. Selvom der er variation, så er der gennemgående større sandsynlighed for, at børn fra ressourcestærke baggrunde får hjælp til inddragelse.

Scoren kan være udtryk for børn, der går rundt for sig selv og ikke er med i noget. Det er børn, der er udsatte i relation til at være med i leg og dermed går glip af vigtige udviklingsmuligheder. Især sårbare og udsatte børn har brug for støtte til at indgå i lege og aktiviteter.

Det næste eksempel viser, hvordan konflikter er blevet løst på observationsdagen. Spørgsmålet handler om, hvorvidt konflikter løses ved, at der bliver talt om, hvad der skete, om pædagogen lyttede til børnenes oplevelser, og om børnenes oplevelser blev inddraget i løsningen.

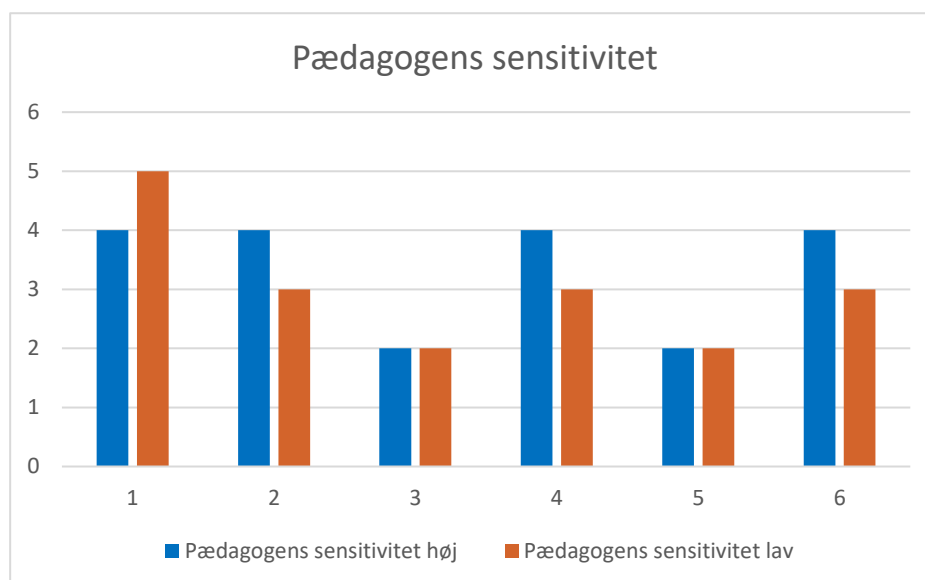
Figur 63. Eksempel på et enkelt item og de seks institutioners scorer i item, der vedrører hjælp til konflikter og inddragelse af børnene

Sandsynligheden for at pædagogerne taler med børnene om, hvad der skete, lytter til børnene og medinddrager børnenes oplevelser er højere der, hvor der er mange børn fra ressourcestærk familiebaggrund og udfordret der, hvor børnene har størst behov for at få erfaringer med at løse konflikter. Forskningen peger på betydningen af, at der er en lyttende og respektfuld tilgang over for barnet samt at konflikter løses gennem dialog. I EPPSE studiet fandt man, at i de mest effektive daginstitutioner anlagde man en stil for børnenes sociale adfærd, der i høj grad var præget af, at samtale med børnene om deres konflikter. I de daginstitutioner, der var mindst effektive fulgte man ikke op på konflikter. I mange tilfælde blev børnene blot afledt eller bedt om at standse konflikten (Sylva, et al. 2004). Dialoger med børn om konflikter har betydning for børns udvikling af empati og selvregulering.

Item (6) handler om hjælp til at forstå og indgå i sociale samspil i stedet for at irettesætte og skælde ud, og om pædagogen hjælper børnene i situationer, hvor de kommer til at handle impulsivt. Det tyder på, at irettesættelser og skæld ud er fremtrædende, også selvom forskningen viser, at inddragelse og dialog, når der er konflikter, har betydning for børns relationer og udvikling (Sylva, 2004). Det kan hænge sammen med at pædagogerne i højere grad trækker på et mere gammeldags børne- og opdragelsessyn (Warming, 2017), eller at pædagogerne kommer til at handle på baggrund af personlige opfattelser af, hvad der har betydning i arbejdet med børn, snarere end forskning og teori. Studier viser, at forældre, der viser negative følelser over for deres børn (harsh parenting) er linket til adfærdsproblemer gennem barnets manglende muligheder for at udvikle evnen til at regulere følelser. Denne forskning kan overføres til de professionelle omsorg for barnet. Der er en direkte virkning af voksenadfærden gennem barnets efterligning af adfærden, men også en indirekte virkning gennem barnets manglende muligheder for at få kendskab til og erfaringer med at regulere sine følelser, der er truet ved hårde opdragelsesmåder. Det er derfor utrolig vigtigt, at børnene får erfaringer med dialog og inddragelse i konflikter. Sensitive samspil

frem for irettesættelse og skæld ud har sammenhæng til såvel børns socio-emotionelle som kognitive udvikling, der synkroniseres med omgivelsernes sensitivitet og responsivitet. Sensitivitet og responsivitet er altså nødvendig for udvikling af emotionelle områder såvel som færdigheder (Landry, Smith, & Swank, 2006). Jo mere barnets signaler opfattes og besvares hensigtsmæssigt af voksne, jo bedre klarer barnet sig. Tilsvarende påvirker det børn negativt, hvis barnet mødes af negative opfattelser og forventninger (Schechter m.fl., 2010). Negativitet giver anledning til en hæmmet fælles opmærksomhed i samspil. Dette har vist sig signifikant for parternes muligheder for at indgå i fælles opmærksomhed, der igen kan medføre hæmmet læring og socio-emotionel udvikling (Schechter, 2012).

På spørgsmålet om pædagogen i sit samspil med barnet er opmærksom over for barnets kropslige og sproglige kommunikation omkring dets behov, dets oplevelser, og hvordan det har det, scorer observatørerne som vist i følgende oversigt.

Figur 74. Eksempel på et enkelt item og de seks institutioners scorer i item, der vedrører pædagogens sensitivitet

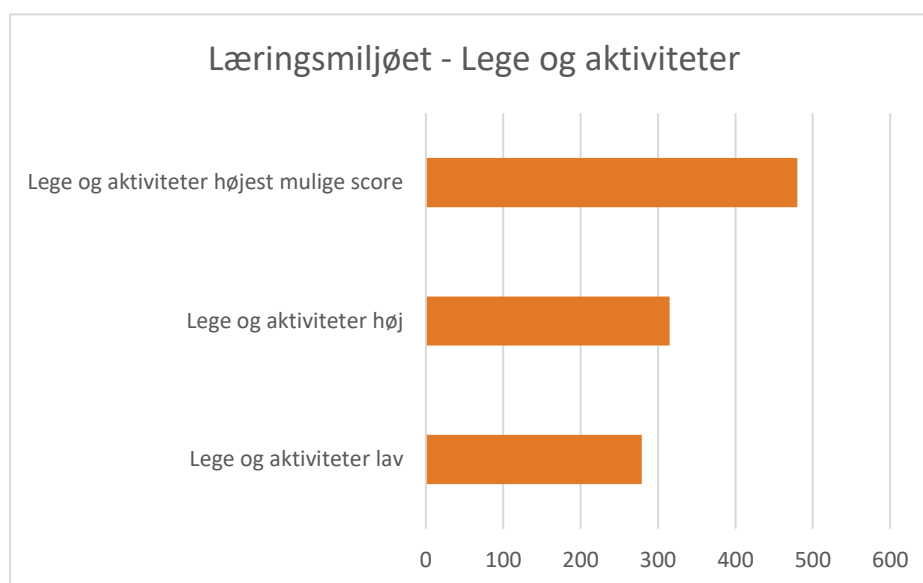
Det er mindre sandsynligt for et barn i en daginstitution med mange sårbare og udsatte børn at blive mødt sensitivt, og da sensitive samspil har betydning for alle områder af et barns udvikling (Kok et. Al., 2015), så har det særlig stor betydning for udsatte børn. Voksne, der imødekommer barnets behov sensitivt og reagerer hensigtsmæssigt på barnets udspil, lægger ikke alene grunden til barnets intellektuelle udvikling, men også til barnets sociale og emotionelle udvikling.

Forskelle i score kan skyldes forskellige opfattelser af, hvad der udgør kvalitet i daginstitutioner. Det kan også hænge sammen med udvikling af handlinger, hvor man ikke reflekterer fagligheden ind i forskning og teori. Der kan udvikles kulturer for handlinger. Samlet for læringsmiljøet for relationer, så er det kritisk især for de børn, der har størst behov for at udvikle sig i relationer.

Lege og aktiviteter

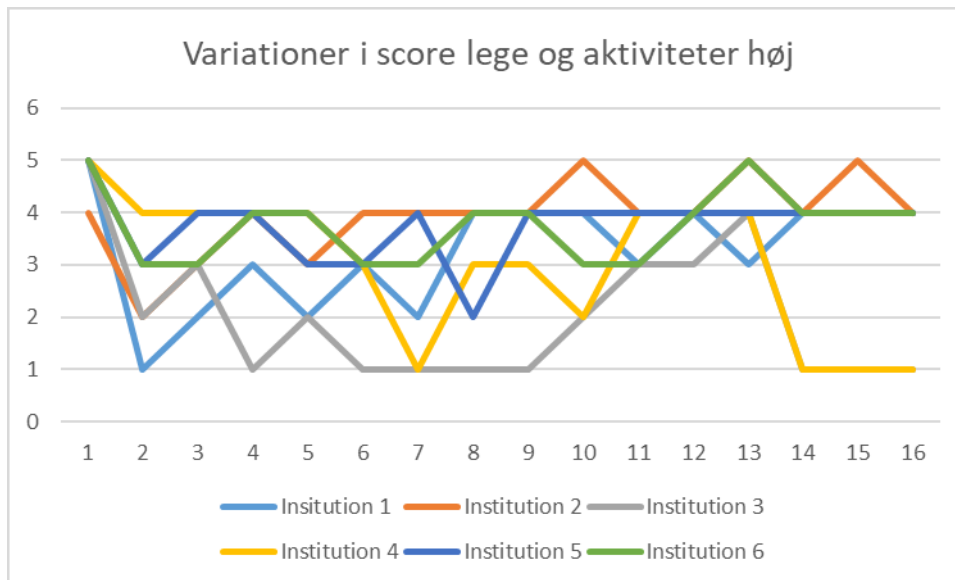
Der bliver spurgt til lege og aktiviteter. Spørgsmål til indretningen af legemiljøer er for en stor del dækket ind i items om fysiske omgivelser. Her vedrører spørgsmålene adgang til forskellige legeformer, om børnenes muligheder for at lege uforstyrret og fordybet samt om pædagogerne er involverede i at understøtte børnenes legeudvikling.

Aktiviteterne dækker over de aktiviteter, pædagogerne sætter i gang. Børnenes engagement i aktiviteterne og børnenes muligheder for at have indflydelse, og om der er aktiviteter, der motiverer alle børn. Den samlede score for læringsmiljøerne for lege og aktiviteter ser således ud.

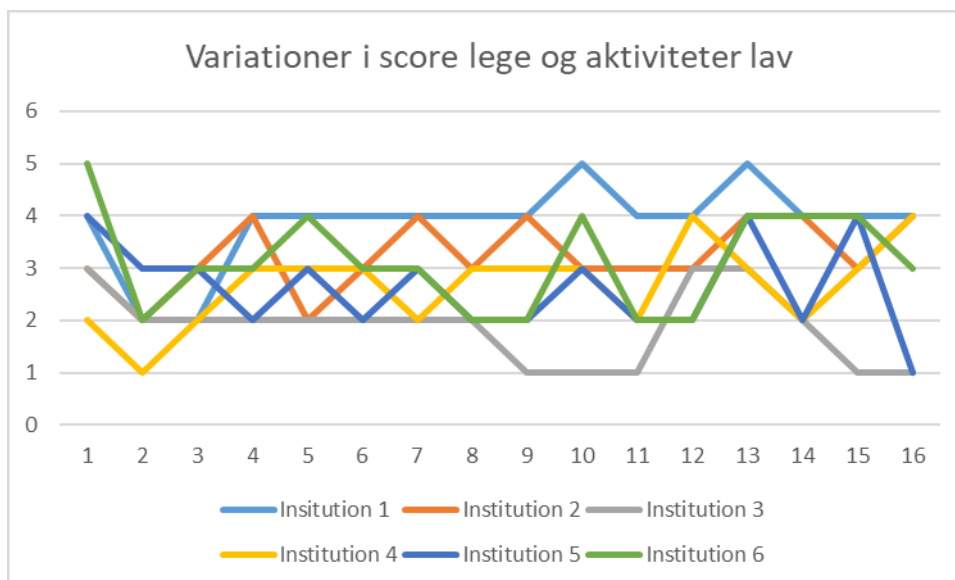

Figur 85. Forskel på læringsmiljøet for lege og aktiviteter mellem daginstitutioner der ligger højt og lavt i PFL score på tværs af 6 kommuner og 12 daginstitutioner

Scoren er igen udtryk for variationer i scorerne også for daginstitutioner med mange ressourcestærke børn. Det kan skyldes, at ressourcestærke børn er gode til at lege selv, og at de kan sætte lege i gang uden understøttelse (fri leg). En nyere forskningsoversigt (DPU, NCS, 2019), understreger voksnes betydning for børns udvikling gennem leg.

Figur 96. Variation i scorerne i items vedrørende lege og aktiviteter relationer for institutioner, der lå højt i PFL data

Figur 107. Variation i scorerne i items vedrørende lege og aktiviteter relationer for institutioner, der lå lavt i PFL data

I begge institutionstyper ses stor variation i scorerne inden for leg og aktivitet.

Item 1 scores højt i alle de institutioner, der har ressourcestærke børn. Item 1 dækker over, om der er adgang til forskellige legeformer i institutionen: rolleleg, regelleg, konstruktionsleg og fysisk udfordrende leg. Dette blev fremhævet i afsnittet om de fysiske omgivelser. Her kan man se, at billedet er langt mere blandet i institutionerne med lav score. Det tyder på, at der er forskel på, hvordan den pædagogiske faglighed kommer i anvendelse i forskellige institutionstyper.

Observation af kvalitet

Observationerne i de 12 daginstitutioner bekræfter, at der er behov for et øget fokus på at løfte kvaliteter i daginstitutioner, hvor der er mange børn i udsatte positioner. Det er her, at sandsynligheden for at møde høj kvalitet er særligt udfordret. I undersøgelsen indgår de 6 institutioner, der ligger højest og lavest på kvalitetskendetegn i de kvantitative undersøgelser i PFL Dagtilbud. Daginstitutionerne, der ligger lavt, har mange børn i udsatte positioner.

Resultaterne viser, at der overordnet set er lavere kvalitet i daginstitutionerne i undersøgelsen, hvor der er mange børn i udsatte positioner. Ingen af KIDS vurderingerne i disse daginstitutioner viser så høj kvalitet, at det for alvor vil føre til forbedrede udviklingsmuligheder for børnene. Det er problematisk, idet det er et klart formuleret politisk mål at udvikle høj kvalitetsdagtilbud, der skaber god udvikling og trivsel for alle børn.

Andre undersøgelser bekræfter, at de ønskede kvaliteter ikke altid er til stede, og at det kan være vanskeligt og udfordrende at bevæge dagtilbud med en lav kvalitet til at udvikle en høj kvalitet (Rådet for Børns Læring 2017). På grund af de kumulative virkninger af tidlig læring (Heckmann, 2006) har kvalitet i dagtilbud særlig betydning for børn i udsatte positioner, hvor dagtilbuddenes kvaliteter skaber forbedrede udviklingsmuligheder for børnene.

Billedet der tegnes er, at kvalitet i daginstitutioner med mange udsatte børn er undtagelsen snarere end reglen, og at der er større sandsynlighed for en høj kvalitet i de institutioner, hvor der er mange børn med ressourcestærk baggrund. Der er brug for meget mere opmærksomhed rettet mod daginstitutionerne, der hvor der er mange sårbare og udsatte børn. Ikke kun i form af tildeling af ekstra ressourcer, men i form af opfølgning i relation til, hvordan man lykkes med at skabe den høje kvalitet, der er nødvendig for at skabe gode udviklingsmuligheder for børnene. Det er vigtigt, når ressourcerne tages i anvendelse, at undersøge om det lykkes at skabe de kvaliteter, man ønsker.

Undersøgelsen peger på, at der er behov for fokus på at undersøge og udvikle kvaliteterne, der, hvor der er flest sårbare og udsatte familier og børn, samt redskaber til undersøgelse og udvikling af fagligheden, lederrollen og forældresamarbejdet som primære indsatsområder, hvis flere børn skal få mulighed for at klare sig godt i et udviklingsperspektiv.

Det er en samfundsmæssig forpligtelse og et ansvar, der deles på alle niveauer fra politikere, til forvaltning og ud i daginstitutionerne. Der er viden og kendskab til betydningen af kvalitet i udsatte børns liv. Alle professionelle har et ansvar for at skabe gode betingelser for de sårbare og udsatte børn, i at spille en aktiv rolle i at analysere betingelser og udvikle kvaliteter i børns opvækstbetingelser i relation til de muligheder for udvikling, det giver børnene.

Referencer

Clausen, S.B. Ringsmose, C. (2017). The professional identity of the Danish pedagogue: historical root in an education with focus on democracy, creativity, dan-nelse and a "childhood logic". In Ringsmose, C. & Kragh-Müller, G. (2017). *The Nordic social pedagogical approach to early years*. Springer. p. 237-252 (International perspectives on early childhood education and development, Vol. 15).

FOA (2015). *Udfordringer og muligheder for daginstitutioner i udsatte boligom-råder*. Rapport udgivet af FOA og Bureau 2000 file:///C:/Users/au230719/Down-loads/Udfordringer%20og%20muligheder%20for%20daginstitutio-ner%20i%20udsatte%20boligomr%C3%A5der%20pdf.pdf

Formandskabet til Rådet for Børns Læring (2017). *Beretning 2017 af Formand-skabet* (27. februar 2017). <http://www.børns-læring.dk/Materialer>

Hansen, O.H.; Nordahl, T.; Øyen Nordahl, S.; Hansen, L. S.; Hansen, O.: (2016). *Læringsrapport 2015 – Uligheder og variationer i dagtilbud*. Aalborg Universitets-forlag

Jensen, B.; A. Holm, P.Allerup & A. Kragh (2009). *Effekter af indsatser for socialt udsatte børn i daginstitutioner*. HPA projektet

Landry, S. H., Smith, K. E., & Swank, P. R. (2006). Responsive Parenting: Establishing Early Foundations for Social, Communication, and Independent Problem-Solving Skills. *Developmental Psychology*, 42(4), 627-642.

Lazzari, A. & Vandenbroeck, M. (2013). *The impact of Early Childhood Education and Care on cognitive and non-cognitive development. A review of European studies*. https://www.researchgate.net/publication/236347063_The_impact_of_Early_Childhood_Education_and_Care_on_cognitive_and_non--cognitive_development_A_review_of_European_studies

Nielsen, T. K.; Tiftikci, N. & Søgaard Larsen, M. (2013). *Virkningsfulde tiltag i dag-tilbud*. Et systematisk review af reviews. København: IUP, Aarhus Universitet

OECD (2006), *Starting Strong II: Early Childhood Education and Care, Starting Strong*, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/9789264035461-en>.

Qvortrup, L. (2019). *Styrk kvaliteten af dagtilbud i Danmark. Data, forskningsvi-den og kompetenceudvikling NCS #3 2019*. Aarhus Universitetsforlag

ROCKWOOL FONDEN (2016). *Nyt fra ROCKWOOL FONDEN*

Ringsmose, C., Kragh-Müller, G. (2014). *KIDS - Kvalitet i Daginstitutioner*. Dansk Psykologisk Forlag.

Ringsmose, C. Staffeldt, S. R. (2017). *Rum og Læring for de mindste: om at skabe gode læringsmiljøer i vuggestuen*. Dafolo

- Ringsmose, C. & Clausen, S. B., (2017). *Comparative perspectives on early childhood: choices and values*. I: Ringsmose, C. & Kragh-Müller, G. (red.) (2017). *Nordic social pedagogical approach to early years*. Springer International perspectives on early childhood education and development
- Ringsmose, C., & Svinth, L. (2019). *Virkningsfuldt pædagogisk arbejde i dagtilbud*. Danmarks Pædagogiske Universitetsforlag.
- Ringsmose, C., Kragh-Müller, G. (2014). *KIDS - Kvalitet i Daginstitutioner*. Dansk Psykologisk Forlag
- Ringsmose, C., Kragh-Müller, G. (2020), (work in progress) *KIDS-R- Kvalitet i Daginstitutioner 2. udg.* Dansk Psykologisk Forlag
- Rådet for Børns Læring (2017). *Beretning fra formandskabet*. [file:///learning.aau.dk/Users/cr/Downloads/170227-RBL-Beretning-2017%20\(4\).pdf](file:///learning.aau.dk/Users/cr/Downloads/170227-RBL-Beretning-2017%20(4).pdf)
- Schechter, D. S. (2012). The Developmental Neuroscience of Emotional Neglect, Its Consequences, and the Psychosocial Interventions That Can Reverse Them. *American Journal of Psychiatry*, 169(5), 452-454
- Schechter, D. S., Willheim, E., Hinojosa, C., Scholfield-Kleinman, K., Turner, J. B., McCaw, J., Myers, M. M. (2010). Subjective and Objective Measures of Parent-Child Relationship Dysfunction, Child Separation Distress, and Joint Attention. *Psychiatry*, 73(2), 130-144
- Shonkoff, J.P. & Phillips D.A. (2000). *From neurones to neighborhoods*. National Academies press
- Sunneshvåg, A.K., Nordahl, T. og Øyen Nordahl, S. (2018). *Kultur for Læring i Barnehaven. Resultater fra kartleggningsundersøkelser T1*. Oppdragsrapport Nr. 2 – 2018)
- Sylva, K., Melhuish, E., Sammons, P., Siraj-Blatchford, I. & Taggart, B. (2004). *The Effective Provision of Pre-school Education (EPPE) Project: Findings from pre-school to end of key stage 1*. Nottingham, United Kingdom: Department for Education and Skills.
- Tomasello, M. (2003). *Nøglen er social kognition*. I: Thomsen, P. (Red.) (2019), *At udvikle et sprog – Tomasellos børneforskning i en dansk kontekst*. Frederikshavn: Dafolo.
- Warming, H. (2017). *Børnesyn og børneperspektiv*. I: Mortensen, T.H. (2017) *Grundfaglig viden om Pædagogiske miljøer og aktiviteter*. Akademisk Forlag.

